

ISTORIA. — LINGUISTICA. — LITERATURA POPORANĂ.

O PAGINA DIN ISTORIA TIPARULUI LA ROMÂNI

ÎN SECOLUL XVI.

I

Istoria artei lui Guttemberg la Români din Muntenia în cursul secolului XVI se împarte în trei periode.

Cel d'întâi este elucidat deja, până la un punct, prin cercetarile d-lui A. Odobescu.

Din incunabilele acestei epoci primitive, noi cunoaştem numai două ambele în limba slavică :

1-o. O liturgiă, publicată în 1507 din ordinea lui Mihnea-Vodă; unicul exemplar este al mănăstirii Bistriţa.

2-o. Evangeliarul, tipărit în 1512 sub Négoe Basarab; un exemplar iluminat pe pergamenă se află în Museum din Bucuresci, iar cele ordinare pe la mai multe biblioteci din Rusia, Serbia, Boemia etc.

Ambele aceste producţiuni primordiale ale tiparului munten sînt cu aceleaşi litere, pe aceiaşi hârtiă, sub îngrijirea aceluiaşi meşter : «monac şi preot Macariu».¹

Periodul al treilea, mai puţin cunoscut, s'a manifestat de asemenea prin două monumente, în aşteptare de a se mai constata altele.

El presintă unele particularităţi, cari trebuie dezbătute mai pe larg.

Faimoasa psaltire a diaconului Coresi rămâne pînă astăzi cel puţin a-

(¹) Revista Română, t. 1, p. 815—819.

vënd o dată cronologică certă, ér nu ipotetică, cea d'întăiū carte eșită din tipar în limba română.

Deși reposații Săulescu, Heliade și Asaki, canonicul Cipar și alții, aū vorbit de-mult, în trecēt saū după auđite, despre acest tezaur al filologiei române, totuși primul exemplar studiat de aprópe și descris cu d'a-măruntul este cel descoperit în 1862 de d. Odobescu la mănăstirea Bistrița, un exemplar în care, din norocire, lipsese numai titlul și pe ici-colea vr'o doă-trei file.

Pină atunci nu se sciea nici măcar anul edițiunii, uniū făcēnd'o din 1560, alții din 1562, pe când în realitate cartea este cu mult mai apropiată, anume din 7085 dela zidirea lumii, ceia-ce se traduce în era creștină prin 1577.

A mai remas însă un punct obscur : locul publicațiunii.

D. Odobescu se pronunță în formă pentru Brașov, dar în fond combate propria sa aserțiune.

Iată chiar cuvintele eminentului nostru archeolog :

«Chestia de a sci unde a fost tipărită acea carte, în care figuréză pentru întăia «óră limba romănescă imprimată, lasă puțină îndoelă, de vreme ce cunóscem, că «editorul ei a trăit la Brașov, și mai ales că vedem trei ani în urmă tipărindu-se «acolo, cu aceleași caractere, o altă carte romănescă. Un punct care deșteptă mai «multă curiositate, este de a vedé, că într'acéstă carte dela 1577, la mai multe «capete de Psalmi, întâlnim literele capitale ornamentate, pe cari le-am vėđut fi- «gurând în cărțile slavonesci, tipărite la 1507 și 1512 sub Mihnea și Négoe-vodă «în Țera Romănescă...»

Vom rectifica aci, mai 'nainte de tóte, o mică scăpare din vedere.

Cartea impresă la Brașov în 1580 e cunoscută autorului nostru numai după descrițiunea și extractele canonicului Cipar, care n'a publicat nicăiri un fac-simile, pentru ca să se pótă judeca dacă ea este tipărită «cu aceleași caractere» ca și psaltirea lui Coresi, încăt noi credem mai curind că d. Odobescu a vrut să ăică alt-ceva, și anume că ambele opere se datoresc *aceluiași Coresi*, ér nu : *cu aceleași caractere*.

Lăsând însă la o parte acéstă eróre — póte tipografică — étă care este în esență ideia d-lui Odobescu : în favórea Brașovului militéză acea impregiurare că diaconul Coresi a tipărit acolo o altă carte cu trei ani mai în urmă, dar nu mai puțin, tot-o-dată, unele litere inițiale fórte caracteristice vorbesc în favórea Țerei Romănesci.

Braşovul său Țëra Romănescă? aci este cestiunea.

Museul național din Praga posedă biblioteca postumă a lui Iosif Paul Šafarik, cel mai celebru slavist din secolul nostru.

Visitând-o în intervalul scurtei mele petreceri de altă dată în capitala Boemiei, am fost isbit de a citi în catalog între altele : *Psalterium Coressi in Valachia 1577*.

Prima mișcare, mai cu seamă în fața indicațiunii anului, a fost naturalmente de a crede, că este un exemplar din edițiunea psaltirii române a lui Coresi.

Cât de mare mi-a fost însă mirarea, când amabilul custode al muzeului, d. Vrtatko, mi-a arătat însăși cartea numai în limba slavonă, având pe prima pagină un frontispiciu de arabescuri întocmai ca în evangeliarul lui Négoe Basarab tipărit la 1512 în Țëra Romănescă, iar peste tot 172 file, dintre cari cea cu titlul lipsește, ér pe ultima se află următorea prețioasă post-față, reprodușă aci în transcripțiune :

«Isvoleniem' oța i pospéšeniem' sîna is'vr'sheniem sviatago duha, is' povelieniem «gospodara, io alexandru voevod. i sîn ego, io mihnê voevod. i préosvéštenago mitropolita, serafim'. az' gréšni diakon' koresi, napisah' sie svétie knígí, glagolemii «psaltir' v' nihje priloihom, sinaxari v' obhojdenie létnoe. tropari i kondakí své-tiim', takojde postnii sinaxar' priloihom, i ciasoslovet', iméi noštnié i dnevné «slujbí. sie s'pisase ot bitia. v léto 7085.»

Adecă :

«Cu bine-voirea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sântului Spirit și cu porunca domnului Ión Alexandru-vodă și a fiului seú Ión Mihnea-vodă și «á pré-sânțitului mitropolit Serafim, eú păcătosul diacon Coresi am scris aceste «sante cărți numite psaltire, cătră cari am adaus sinaxariii preste an, tropariii și «condacii sântilor, de asemenea sinaxarul de post am adaus, și ciaslovul cu oficiul «de nópte și de di. Acésta s'a scris dela Facere în anul 7085.»

Apoi urméză în josul paginei, în mărimea unui icosar, o cunună de snopi legați, în mijlocul căria e pusă stema Țërei Romănesce : vulturul cu crucea.

Tiparul este identic cu caracterele psaltirii române.

Așá dară, nu peste trei, ci chiar în același an în care s'a publicat psaltirea cea română, diaconul Coresi a tipărit în aceeași tipografie o alta numai slavonesce, în privința cării nu încape cel mai mic dubiu că ea a apărut în Muntenia, ér nu în Brașov.

Trebue óre să mai formulăm conclusiunea ?

Tot ce se p te  ice, este că d. Odobescu, constat nd originea netransilvan  a unor litere din edi iunea română a psaltirii, făcuse deja cel d' nt iul pas spre descoperirea adevărului...

Prin urmare, al treilea period din istoria tiparului la Muntenii în secolul XVI se caracterisă prin do  lucrări mai cunoscute :

1-o. O psaltire numai slavonesce, publicată în 1577 sub auspiciile lui Alexandru-vodă, unicul exemplar fiind în Museul Național dela Praga;

2-o. O altă psaltire, rom nesce  i slavonesce tot-o-dată, din același an 1577, ins  dintr'o ini iativ  neoficială : un exemplar în Biblioteca din Bucuresci, un altul — se  ice —  n acea Imperial  dela Viena, un al treilea —  r  i se  ice — va fi fost la reposatul Georgi  Săulescu din Ia i.

Ambele aceste c r i, pe l ng  o h rti  mai gr s   i nesce litere mai mici, mai negrijite, mai diforme dec t în primul period, se datoresc unui singur aginte : diaconul Coresi.

 afarik crede, că tot în Muntenia s'a mai tipărit atunci :

1. Un «Triodion de post», slavonesce, in-folio, fără an, asem n ndu-se în unele caractere cu cele do  psaltiri de mai sus;

2. Un evangeliar de asemenea slavon, tipărit de Coresi in-folio la 1579 fără arătarea locului.¹

 n privin a acestor do  tip riture, e  unul nu cutede de o cam dată a m  pronun a.

Ast-fel, periodul  nt iul,  mbr ti and începutul secolului XVI, se p te numi «macarian»; cel de al treilea, de pe la fine, este în t t  puterea cuvintului «coresian».

Vom constata acum, între aceste do  extremit i, existen a unui intermediu, cel mai pu in cunoscut dintre t te, cel mai avut în suvenirii  i carele, pe l ng  altele, ne mai presintă avantajul de a indica nu numai țera, ci chiar localitatea unde tip riaul pe atunci străbunii no tri.

II

Marele  afarik, într'o disertațiune despre tipografiile slavice în sudul Europei,  ice :

«In  era-Rom nesc , cu arătarea directă a ora ului T rgovi te, s'a

(¹) *Safarik, Geschichte des serbischen Schriftthums, Prag, 1865, în 8, p. 279—80, 281, 286.*

«publicat, cu cheltuēla logofătului Demetriu, nepotul lui Bodijar, și cu ajutorul ucenicilor sei Oprea și Petru, în ȃilele lui Ión Mircea-vodă, «Faptele apostolilor», în anul 1547, în-4, 258 foi. Pare-mi-se că tot atunci și tot acolo s'a mai tipărit un extract din Octoich, în-folio, 192 foi, «din care eu am vădut numai un singur exemplar necomplet, cu nisce caractere uriciose.»

Apoi celebrul slavist mai adaugă, că nu cunoșce, dar a auđit vorbindu-se «despre un ȃre-care Molitvenic în-4, publicat, fără arătarea localității, sub domnul muntenesec Petru-vodă».¹

D. maior Papasoglu a aflat și a vîndut d-lui Odobescu o foiă din această ultimă carte, atât de rară.

Pe vinieta paginei din față se citește foarte clar : «v' hrista boga blagovėrnii «bogom' hranimii samodr'javni zemli ugrovlahiiskie io petrou voevodė».

Adecă :

«In Domnul Crist bine-credinciosul de Dumneđeu păđitul autocrat al Țerei-Romănesci, Ión Petru-vodă».

In mijlocul vinietei este semnul obicnuit al tipăriturilor muntene din secolul XVI : vulturul cu crucea în cioc.

Să ne oprim aci un moment asupra acestei prețioșe cărticele.

Cestiunea preliminară este : la care anume Petru-vodă se referese inscripțiunea, dintre cei trei său patru ?

Șafarik ȃice : «la cel dintre 1534—1536».

D. Odobescu se exprimă într'un mod mai vag : «fie acest Petru-voevod cel numit Paisie său Radu Călugărul (1534—41), fie al lui fiu «(1554—57), său fie și Petru II Schȃopol, nepotul lui Mihnea-vodă «(1560—67)».²

D'intăiu, Petru-vodă din Argeș și Paisie-Radu Călugărul au fost nu numai doi domni diferiți, dar încă rivali de mörte; al doilea, acel Petru-vodă n'a domnit dela 1534 până la 1541, ci numai până la 1536, când l'a alungat din țeră antagonistul sei, precum se vede dintr'o epistolă ce scrisese atunci el însuși la nepotul sei de frate, celebrul primat al Ungariei Nicolae Românul (Olah);³ în fine al treilea, Petrașcu cel Bun dintre 1554—1557 n'a fost fiul lui Petru-vodă din Argeș, ci tocmai al duș-

(¹) *Cztenia Moskovskago Obsczestva istorii*, 1846, nr. 3, sect. 3, p. 23.

(²) *Revista Română*, t. 1, p. 820.

(³) Șineai sub 1536.

manului său Paisie-Radu Călugărul, după cum mărturisese singur în documentele sale¹ și după cum atestă toate celelalte acte contimpurane.²

Simplificându-se astfel cestiunea, să ne întrebăm acum : căruia dintre acești trei domni omonimi se datorește interesantul «Molitvenic» al lui Șafarik și al d-lui maior Papasoglu ?

Luī Petru din Argeș ?

Luī Petrașcu cel Bun ?

Luī Petru cel Șchiop ?

În fine, nu cum-va va fi aparținând toamă unui al patrulea, Petru-vodă Cercel, pe care l'a uitat, din întâmplare, enumerațiunea d-lui Odobescu ?

În privința lui Petru din Argeș, răspunsul nostru este negativ, cu toată ponderoasa autoritate a afirmațiunii lui Șafarik.

În adevăr, în scurta'i domniă de doi ani, într'o luptă neconținută cu oștirile de invasiune ale călugărului Paisiū, încât însuși nepotul său Nicolae Românul dice : «nu se aședase încă bine, și iată că a și fost dat afară», — ori-ce preocupățiune tipografică din partea tronului este inacceptabilă.

N'ar fi ôre ciudat de a atribui buchinuri întregi unui principe, care nu avusese timp de a lăsa posterității un singur crisov, și al căruia nume nici că se menționează în vechile cronice ale țerei ?³

Petrașcu cel Bun a domnit, de asemenea, pré puțin, numai vr'o trei ani, petrecând mereu în tabără pe câmpiile Ungariei pentru a ajuta acolo reginei maghiare Isabela contra Austriacului Ferdinand : probabilitatea de a i se acorda meritul activității tipografice în Muntenia este dar nu mai puțin slabă.

Despre Petru Cercel, fiul lui Petrașcu și fratele lui Mihaiū cel Vitez, nu pôte fi nici vorbă : el a domnit numai vr'o doi ani, între 1583—1585, îndată după aparițiunea celor două psăltiri coresiiane ; prin urmare, chiar presupunându-se că s'ar fi apucat de publicarea cărților, tot încă este învederat că ar fi întrebuițat anume caracterele lui Coresi, pe când tiparul «Molitvenicului» este mai vechiū și cu totul diferit.⁴

Situațiunea limpedindu-se, rămâne dară numai Petru cel Schiop.

(¹) Venelin, *Gramaty*, p. 167, 169.

(²) Katona, ap. Engel, t. 1, p. 220. — *Monum. Hungariae historica*, script., t. 4, p. 207. — *Archiva istorică*, t. 1, part. 1, p. 64.

(³) Tunusli, trad Sion, p. 136.

(⁴) Acestui principe îi aparține inscripțiunea dela monast'rea Mislea despre «Petru-vodă și fiul său Marcu», iar nu lui Petru din Argeș, precum se credea în genere din cauza unui velêt reū descifrat.

Totul militeză în favoarea'î.

D'întâi, el a domnit nu doi său trei, ci șapte ani, între 1560—1567.

Al doilea, el este fiul și succesorul imediat al aceluî Mircea-vodă, sub care Șafarik arată mai sus că s'a scos în Târgoviște un extract din Octoich și un Apostol, cu nisce litere nu frumoșe ca acelea din epoca lui Négoe-vodă, ci uricioșe, precum sînt și ale «Molitveniculuî» în cestiune.

Al treilea, domnirea lui a fost destul de liniștită, mai ales dela 1562 pînă la 1566, din cauza păcii ce se stabilise tocmai atunci între Ungaria și Pórta Otomană.¹

Astfel Petru cel Schîop este singurul patron probabil al «Molitveniculuî», de pe care redacțiunea «Revistei Române» a avut fericita idee de a da la lumină un fac-simile.

Pînă a merge înainte, sîntem datorî a mai observa ce-va.

D. Odobescu crede, că literele «Molitveniculuî» sînt identice cu ale tipăriturilor slavice din Veneția, datorite familiei Vucovici : Bojîidaruluî și fiuluî seî Vincențiu.

Noî avem d'înainte ochilor noștri un model foarte elocinte : misalul tipărit sub auspiciile lui Vucovici-tată în 1519; ei bine, deși caracterele se asemănă, totuși deosebiriile sînt nu mai puțin evidinți : ornamentațiunea e diferită, literele sînt mai mari și mai fine.²

Așa dară, resumându-ne, între periodul «macarian» și între cel «coresian» din istoria artei tipografice în Țera Românescă, există la mijloc, între anii 1540—1570, un period pe care 'l putem caracteriza de o cam dată, pînă la desvoltările ulterioare ce ne va procura mai la vale descoperirea unuî noî monument, prin nisce litere uricioșe, cu mult mai mică decăt în cărțile lui Macariu și chiar în cele două psaltiri ale lui Coresi.

Numele cel mai potrivit, ce s'ar puté acorda acestuî period, ni se pare a fi «mircian».

Productiunile lui sînt :

1. Un «Apostol», tipărit în Târgoviște în 1547 din ordinea lui Mircea-vodă;

2. Un extract din «Octoich», cam în aceleași condițiuni;

3. Un «Molitvenic», publicat între 1560—67 sub auspiciile lui Petru fiul lui Mircea-vodă;

(¹) Engel, Șincai, etc.

(²) Veđi un fac-simile în : *Reestr slavianskih knig Șiriaeva*, Moscva, 1833, p. 3.

4. Un «Ciaslov», din care d. Odobescu a găsit la mănăstirea Bistrița numai nise fragmente isolate, cu aceleași litere ca și «Molitenicul»;

5. În fine... în fine o carte, cea mai remarcabilă dintre toate, despre care ne vine rândul de a vorbi.

III

Mulțumită amabilității d-lui Dr. Barbu Constantinescu, ni s'a întâmplat a descoperi în biblioteca seminarului din Bucuresci, încredințată direcțiunii d-sale, un in-folio, fără început, fără sfârșit, pătat, descusut, rupt, dar pe care totuși noi nu ne sfim a'l numi un tesaur de tipo-xilografia română.

Ca text, cartea n'are nici o valoare subiectivă sau obiectivă pentru literatura noastră națională, nefiind scrisă românește sau cel puțin de către un autor român.

Este pur și simplu un Pentecostar, adică ritualul liturgic pentru cele cincă decade dela Pasce pînă la Rusalie, într'o limbă slavo-ecelesiastică mai apropiată de dialectul serbesc decât de cel rusesc, precum se observă dela prima vedere din accente, bună oră în cuvintele : «voda, tvoriti, koljeno, tišina, zemlia, rece» etc., unde Muscalul apăsă pe *da, ri, lie, na, lia, ce*, pe când Serbul din contra preferă pe *vo, tvo, ko, ti, zem, re...*¹

Astfel, totă importanța acestei cărți se mărginesce pentru noi în elementul seü exterior, lăsând ca filologia slavică propriu ăisă să 'l aprofundeze din cele-l'alte puncturi de vedere.

De'ntăiu legătura.

Ea este destul de interesantă, deși nu trece peste începutul secolului XVIII.

Din diferitele adnotațiuni manuscrise, ce se citesc pe hărtia cu care e înleiat lemnul pe din întru, pe când pe din afară este învălit, după obiceiü, cu o piele de culoare închisă, atențiunea noastră a fost atrasă de cea următoare :

«Să scie că acest pentecostar este a sfintei biserici în Furduesci, care l'am cumpărat eü popa Mihaiü cu bani gata taleri trei, bani ai Dum. Ba-

(¹) Veđi Dobrowski, *Instit. linguae slavicae*, p. 56.

«nului Manolache, și l'am cumpărat dela un popă Gheorghe, la luna lui
«aprilе деce zile lét 7250 (1742).»

Trei taleri pentru un pentecostar pe la 1742.

Satul Furduescii este în districtul Argeș, plasa Gălișescilor, formând o singură comună cu satele Rătesci, Pătulul-șindilit, Ralet și Tigveni.

Cumcă cartea se afla acolo cu mult înainte de a trece dela popa Gheorghe către popa Mihaiu, și chiar înainte de a fi fost legată, precum vom vedé mai jos, probéză următórea subscriere marginală pe una din paginile sale :

«Pop Pěrvul ot Furduesci lét 7178 (1670).

Așa dară, exemplarul de față merită cu tot dreptul de a fi numit «cel dela Furduesci».

O cercetare mai de aproape ni-a permis a precisa data legăturii.

Examinând hărtia cu care e înleiat lemnul, am dat peste următorul curios fragment dintr'un decret domnesc tipărit :

...Млстію Бжію, Іу Шерканъ Бвоевод...
 ...ГДАМИ СІЮ ПОВЕЛЕНІЕ ГДАМИ СЛБГ ГДАВАМ...
 ...УТ СТѢГ НѢГСАІ ЮЗ...
 ...ЛШИ КАСА ШИ БКАТЕЛЕ ЧЕ С...
 ...АРЗ. ДЕ ГЗЛѢТЪ КС ФЪИ ШИ...
 ...ЦАРА ДОМНІЕН МѢЛЕ, АФАРЗ...
 ...ДАЛАТЕ СЪ ЛИБЪ ПАЧЕ ЛСЪ НБМА...
 ...РБНА ЛШИ ШИ ВОР ФИ Л КАСА ЛБ...
 ...АТЕЛЕ ЛШИ ШІИ КА АЧЕА ЛК...
 ...ХТЪНИСЪС, ПЕНТРЪ КА ВРНДЪ...
 ...СЪНТЪ СЛЪЦІЛЕ ДОМНІЕН МѢЛЕ ТБ...
 ...А МЪНИЛЕ ЛОР СКРИС ФІЕШТЕ КЪРЪК...
 ...ТЕ ПРЕКЪМ СКРІЕ МАИ СЪСЪ ШИ КА МАИ...
 ...АТЪ, ПИНТРЕ ПИКЪТЪРН АКЪСЪНДЪСЪ ? ПРЕ...
 ...АКЪНЪСЪ ЧЕ КАРЕ НБ ВА АВѢ КАРТѢК...
 ...ЛШИ СЪ ЛИБЪ ВОЕ КИРНІЧІН, СЪЛ...
 ...МНІИ МѢЛЕ И САМ РЕЧ ГДЪМИ : —

(L. S.) Іу ШЪРКАН БВОЕВОД. МСЦА.

Pecetea, ca și subscrierea domnescă, sint cu cernelă roșie.

Iată cea de'ntăiu urmă în România de o scutelă de bir tipărită!

Unic în felul seú, acest fragment ar trebui depus la Museu.

Șerban-vodă Cantacuzino, cărui i se datorește, întocmai cu acelea-și

litere ca și în decretul de mai sus, Biblia din 1688. a domnit între 1679—1689.

Prin urmare, legătura Pentecostarului nostru, operată cu ajutorul decretului acestui principe, este naturalmente posterioară anului 1679, dar anterioară anului 1742 din inscripțiunea lui Mihail.

Cartea nu este paginată, însă la fie-care opt foi se află indicat numărul celei, ca și când ar fi un octav.

Pe această basă se cunoște, că la început lipsesc 66 foi; în fință sînt 244; câte nu ajung la fine, nu se scie; în ori-ce cas, cu totul era peste 310 foi, adecă peste 620 pagine.

Este cea mai voluminoasă producțiune a téscurilor muntene din secolul XVI.

Pe la 1700, plus-minus, când cartea a fost legată pentru ultima oră de cătră unul din cei doi preuți din satul Furduiesci, popa Părvul său popa Mihaile, paginile actualmente în lipsă nu mai existau, precum se vede din spatele cel îngust al legăturai.

Caracterele cele ordinare ale Pentecostarului, adecă abstracțiune făcînd de titularele monogramatisate ale capitolelor, cari în genere nu se pră găsesse în doă cărți tot de un fel, fiind turnate sau săpate mai tot-d'a-una ad-hoc; caracterele cele ordinare, mai repet încă o dată, sînt identice cu ale «Molitvenicului» lui Petru cel Schiop dintre 1560—67.

Pentecostarul însă este ce-va mai vechi, necunoscînd litera duplă compusă din Ж aruncat d'asupra lui А, de exemplu în cuvîntul «rojdstvo», cea-ce ne întămpină în «Molitvenic» de doă ori pe o singură pagină.

Altmintrea, nu numai caracterele sînt aceleași, ci chiar alternațiunea lor cu cernelă neagră și roșie, punîndu-se cu cenobar titlurile și fie-care cea de'ntăiu literă după punct.

Ne e peste puțință de a conduce confrunțațiunea mai departe, tot ce a ramas din «Molitvenic», cel puțin pînă astă-dî, consistînd într'o unică fôie, descoperită de d. maior Papasoglu.

Constatînd anterioritatea Pentecostarului, noi ne credem în drept de a'l atribui anume domnirii lui Mircea-vodă, patronul «Apostolului» și al «Octoichului» despre cari vorbește Șafarik, adecă de a'l referi cătră anul 1550, ce-va mai mult sau ce-va mai puțin.

Însă partea cea mai remarcabilă a acestei cărți consistă nu în caracterele cele ordinare, fôrte neregulate, fôrte grosolane, cunoscute deja ôre-

cum prin fac-simile publicat de d. Odobescu de pe «Molitvenic» lui Petru cel Schiop, dar în inițiale, viniete și mai ales icône.

IV

Inițialele — se 'nțelege că e vorba numai de cele figurate, iar nu de literele capitale ordinare — ne-ar pute oferi, în cărțile muntene din secolul XVI, materia unui studiu foarte interesant.

Ele ar merita în orî-ce cas de a fi reproduse în fac-simile, formând la un loc un fel de album alfabetic, precum s'a făcut atâtea și atâtea pentru incunabilele tiparului din Occidente.

D. Odobescu, vorbind despre psaltirea diaconului Coresi, s'a încercat a le clasifica în următorul mod :

«Un punct, care deșteptă mai mult curiositatea, este de a vedé că într'această «carte de la 1577, la mai multe capete de Psalmi, întîlnim literele capitale ornamentate, pe cari le-am vedut în cărțile slavonesci tipărite, la 1507 și 1512, sub «Mihnea și Négoe-vodă. Inițialele B și P, formate prin împletirea unor linii albe «pe fund negru, apar tipărite pe ici și pe colea în acest volum pare-că ar fi rămășițe «cam învechite și stricate ale frumoșei tipografie, ce se aduse din Veneția în Țera «Romănescă la începutul aceluiași secol. Cât despre cele l'alte caractere, ele sînt «de o formă mai grosă, mai nemlădiută, și denotéz o provenință germană, căci se «scie cum-că țera, care inventase imprimeria, a rămas mult timp străină la pro-«gresele, ce folositoare artă căștigase în cele l'alte părți ale Europei».¹

D'întăiū vom defini după putința ambele varietăți de mai sus.

Inițialele cele proprie periodului macarian, pe cari d. Odobescu le caracterisă prin «linii albe pe fund negru», se pot descri mai plastic așa : o trestia ghimpósă sau mai bine un lemn cioturos, împletit astfel încat nu numai forméză scheletul literei, dar imple prin suciturele sale lacunele dintre margini, bună-óră golul semi-cercurilor din **Б** sau **Р**, treunghiul din **А** etc.; totul executat într'un mod foarte ingenios și cu multă grația, iar caracterul întreg părënd alb din cauza conturnului și a micelor intervaluri dintre indoiturile lemnului, cari sînt în genere negre sau câte o dată roșie.

O idee destul de completă despre configurațiunea acestor frumoșe inițiale se pôte face cu ajutorul literei **Б** facsimilate în *Revista Română*.²

(¹) *Revista Română*, t. 2, p. 113.

(²) T. 1, p. 816.

Originea lor să fie ea ôre din Venetia, după cum presupune d. Odobescu ?

Mă îndoese, găsindu-le întocmai astfel, înainte de tipăriturile lui Mihnea și a lui Négoe, în cele două evangeliare manuscrise, executate în Moldova din ordinea lui Stefan cel Mare în 1492 și 1502, aflătore astă-dî : cel d'întăiîn la Biblioteca Regiă dela Munic¹, cel-l'alt la acea Imperială dela Viena², de unde, într'o călătoria întreprinsă ad-hoc, mi-am procurat fotografiile colorate cele mai exacte în mărime naturală după tôte paginile iluminate, pe cari le-am cedat apoi Museului din Bucuresci.

Prin urmare, chiar presupunându-se că aceste litere s'ar fi turnat saū săpat în Venetia pentru trebuința tiparului român, tot încă rămâne constat că desennul primitiv era curat românesc, luat de prin manuscrisele muntene și moldovene din secolul precedente.

Atâta despre capitalele figurate din periodul macarian.

Inițialele cele-l'alte, mai moderne și cu totul străine tipăriturilor lui Mihnea și Négoe, se forméză dintr'un pătrat cu o bordură împregiur, avënd în întru însăși litera, executată cu liniile cele ordinare ale slovelor cirilice, dar încungiurată și întortochiată prin șerpuirea unui lemn cu noduri saū a unei trestie cu spinii și chiar cu floricele : bordura, litera propriu ăisă și lemnul saū trestia sînt albe, restul este negru saū roșu, iar aspectul general pare uricios, fiind pré-încărcat.

Aci noi iarăși nu ne împăcăm pe deplin cu opiniunea d-lui Odobescu cum-că aceste inițiale ar fi «de o provenință germană»; ele sînt strîns înrudite cu capitalele figurate de mai sus din periodul macarian : acelea-și lemne saū trestie, cu noduri, cu cioturi, cu ghimpî, cu spinii, cu floricele ; mai pe scurt, aceiași ideă originală, desnaturată ôre-cum prin o pré-mare complicațiune de elemente.

Vom vedé mai la vale nesce viniete analóge, cari vor servi a confirma și mai mult «provenința romănescă», ér nu nemțescă, a acestor inițiale, pe cari d. Odobescu le-a germanisat, negreșit, numai din cauza formei lor pătrate, întrebunțate de asemenea în Occidente, de unde chiar în Francia literele capitale se numiaū altă-dată : «lettres carrées».

În Pentecostarul nostru ne întălnesc ambele varietăți.

Din periodul macarian, vedem aci inițiala **Б** în două locuri și într'un loc II.

(¹) Cod. slav. Nr. 1.

(²) Cod. slav. Nr. 7.

Acesta din urmă este mai cu deosebire remarcabil.

Supra-punându-l geometricește peste aceeași literă din evangeliarul lui Négoe-vodă, noi am constatat o identitate absolută.

Din periodul posterior, adică din inițialele cele închise într'un pătrat, găsim pe ici pe colea în Pentecostar : Г, G, H, II, P, A; dar mai cu seamă bine executate sînt H, T și Ж.

Concluziunea este, că capitalele figurate de prin tipărițile muntene din secolul XVI s'au născut pe la 1507—1512 din imitațiunea superbelor manuscrise române ilustrate mai vechi, iar apoi cătră anul 1550 ele s'au mai modificat prin nesce complicațiuni fără gust, deși în fond au conservat caracterul primitiv esențial de lemne sau de trestie împletite, ce-va atât de conform cu natura materială a României, acoperite pe atunci de pădurile cele mai nestrăbătute, de unde și pasiunea poetică a Românului pentru «frunța verde». ¹

V

Sub numele de vinieta noi înțelegem un poligon, generalmente un pătrat cu o basă mai lungă decât înălțimea, împlut cu felurite arabescuri sau chiar figure și ocupând partea de sus, câte odată întréga jumătate superioară a paginei la începutul unui nou libru sau capitol.

Acest gen de ornamentațiune ne întâmpină de asemenea în manuscrisele sau incunabulele bizantine, serbe, rusești, orientale și occidentale de prin evul-mediu, pină la anul 1500 și mai jos; însă vinietele române diferă de cele-l'alte prin un ce propriu, original, național, fără sémén pe ațuri.

Un exemplu ne va explica.

Englesul Charles Boner, inamic declarat al naționalității noastre, nu se pôte opri totuși de a nu admira cu entusiasm, în următorul mod, varietatea și gustul feluritelor țesături, eșite din mâinile cele grosolane ale sătenilor români :

«Covórele, lucrute în unele părți ale Transilvaniei de cătră muierile cele mai de rând, sînt atât de frumoșe, încât ar puté servi drept podóbă pentru orî-ce

(¹) Despre originea «frunței verđi» în poesia noastră poporană, veđi opiniunea mea în *Istoria critică a Românilor*, t. 2, p. 70 și urm., adoptată apoi de Schuehardț, *Ritornell und Terzine*, Halle, 1874, in-4, p. 65—66.

«salon din Paris sau din Londra¹. Gustul, cu care țerancele aleg și distribuiesc «colorile, este admirabil; desemnurile, deși orientale în fond, sînt totuși absoluta-mente proprie Românilor². Combinațiunea vâpselelor și a liniilor este de o varietate nemărginită; invențiunea lor se pare a fi tot atât de ușoară pentru țerance ca și execuțiunea acestor mosaicuri...»³

Apoi ȋdice mai departe :

«Românii se ocupă, de asemenea, cu împletirea panerașelor din trestie. Deși «simple, ele sînt totuși drăgălașe. Câte-o dată această fabricațiune atât de vulgară «capătă un aer de eleganță numai din cauza deosebitului gust al acestor omeni «pentru arabescuri. . . .»⁴

De aci ori-cine lesne va înțelega «românismul» vinietelor de prin cărțile scrise sau tipărite în țerile noastre sînt acum trei sau patru secoli : invențiunea și execuțiunea arabescurilor celor mai extraordinare, — repetând încă o dată observațiunea călătorului britanic, — este în natura intimă a Românului.

Am spus deja, că cea-ce noi numim vinieta, se compune dintr'un poligon ; d'asupra'î se înalță o cruce, iar la cōstele'î, ca doi stâlpi sau ca un fel de «suportî» din eraldică, câte o ramură unită la rădăcină cu câte un unghiū dela basa poligonului, una mai naltă și cea-l'altă mai scurtă, ambele mai mult sau mai puțin sucite, afară de cari, cele mai de multe ori, mai figurează câte o rămurea la cele două unghiuri de sus ale vinietei, într'o liniă cam paralelă cu cele-l'alte.

Acēsta este o caracteristică generală, dela care însă abaterile nu sînt rare : une-orî lipsesce crucea, fiind înlocuită prin două aripe sau o altă figură; une-orî ramurile și rămurelele sînt de aceeași mărime, sau în locul lor vedem abia câte o frunză, ori chiar nimica, după capriciul său inspirațiunea artistului.

Cele două viniete, fac-similate în «Revista Română», una după evangeliarul lui Négoe și cea-l'altă după molitvenicul lui Petru-vodă, pot servi ca nesece modeluri în această privință.⁵

(¹). . . so handsome that they would be prized as an ornament in any London or Paris drawing-room.

(²). . . entirely their own.

(³). . . this invention seems as easy to them as the execution of the mosaic web . . .

(⁴). . . that taste for arabesques, which these people seem to have. . .—Veđi : *Transylvania, its products and its people*, London, 1865, p. 241—252.

(⁵) Veđi de asemenea vinieta de pe evangeliarul lui Rareș dela Viena, în *Silvestre, Paéographie universelle*.

În Pentecostarul nostru aflăm patru feluri de viniete.

Doă din ele sînt nesce învederate resturi din periodul macarian, avînd în mijloc stema Ţerei Romănesci, dar diferind prin desemn.

Vinieta cu vulturul mare stănd între doi arbori s'a fac-similat deja după evangeliarul lui Négoe-vodă în «Revista Română».

Vinieta cu vulturul mic, fără arbori, cu coróna pe cap, ar merita de asemenea cu atît mai mult de a fi reproduasă, cu cât arabescurile sale sînt mai corecte, mai artistice, mai ingenioase, iar poligonul presintă un pătrat nu lungureţ, ci rectangular.

Alte doă viniete se deosebesc de cele mai de sus, avînd tóte un singur detaliu comun, anume o cruce în culme d'asupra poligonului, împletită din linie într'un mod mai-mai uniform şi încungiurată de cunoscuta inscripţiune : **IG. XG. NH. RA.**

Una din ele este remarcabilă din punctul de vedere al împletirii sale dintr'un lemn cîotoros, întocmai în felul iniţialelor celor figurate descrise mai sus, adevă într'un gust românesc aşa dîcînd stereotip : pînă şi crucea are doă noduri, cari lipsesc în cele-l'alte viniete.

Execuţiunea desenului este posterioară periodului macarian, fiind disgraţiosă în combinare, ca şi literele cele capitale încadrate, pe cari noi le-am referit deja, mai mult sau mai puţin, cătră jumătatea secolului XVI, pe când ornamentaţiunea din timpul lui Négoe-vodă se distinge tot-d'a-una, din contra, prin o eleganţă extremă.

În fine, mai este o vinieta.

Acésta se compune dintr'un pătrat obicinuit, în întrul căruia sînt patru cercuri mari, întrelegate ca verigele unui lanţ şi încrucişate apoi prin o mulţime de linie, totul dispus într'un mod fórte estetic.

La cóste se înalţă nu patru, ci numai doă ramure, dintre cari cea din stînga, cu mult mai mare, începînd la unghiul inferior al pătratului, se rădică în sus, se unesc cu unghiul superior şi slobode de acolo o crengă, care plecându-se, ajunge mai pînă la cruce; doă coróne ducale împodobesc acésta ramură.

Invenţiunea desenului este fórte vechiă, contimpurană şi anterioară chiar periodului macarian.

Printre sculpturile dela Curtea de Argeş ne întîmpină arabescuri analoge,¹ iar o vinieta, nu numai asemănată, dar putem dîce identică, se

(1) Reissenberger, *L'église de Curtea d'Argeş*, Vienne, 1876, p. 19, 22.

afă în manuscrisul lui Stefan cel Mare dela Munic la începutul evangeliului lui Ioan.

Vom conchide prin observațiunea, că toate aceste ornamentațiuni constituă unul din elementele cele mai prețioase pentru istoria artistică a României.

De s'ar publica în fac-simile măcar vinietele, și tot încă ce immens serviciu nu numai pentru pictura istorică, ci chiar pentru arhitectură, care n'ar mai fi silită a căuta modeluri decorative peste noie țări și noie mări, avându-le naționale, străbune, curat romănesci ...

VI

În starea, în care găsim noi cartea, adică deja foarte necompletă, lipsindu'i o mulțime de foi la început și nu se mai scie câte la fine, ea tot mai conservă, ca prin minune, opt prețioase icône xilografice, în mărimea paginei întregi, unicele monumente de acéastă natură în România din secolul XVI, și anume :

1. Patima Mântuitorului, fără nici o inscripțiune.
2. Inmormântarea, cu inscripțiunea : ПОГРЕБЕНІЕ ХРИСТОВО.
8. Invierea, cu inscripțiunea : ВЪСКРЕСЕНІЕ ХРИСТОВО.
4. Aparițiunea postumă a Mântuitorului de naintea Pré-curatei Fecióre, cu inscripțiunea : ХРИСТОС ІАВИС ПРЪЖДЕ МАРІИ.
5. Vindecarea celui paralytic, cu inscripțiunea : ХРИСТОС ИЦЪЛИ РАСЛАБЛЕНА СЪТ ЛИ ЛЪКЪТ.
6. Mântuitorul în sinagogă, cu inscripțiunea : ХРИСТОС СЧИТЪ ВЪ СЪВЪТИЛИЩЕ ІОУДЕИНСКОЕ.
7. Înălțarea, cu inscripțiunea : ВЪЗНЕСЕНІЕ ГОСПОДНЕ.
8. Epizodul Samaritenei, cu inscripțiunea : ХРИСТОС ПРОСИТЪ ВОДЖ СЪТЪ ЖЕНИ САМАРЪКНИНИ.

D'întăiu despre artist.

Cum-că el a fost Român, iar nu Slav, și nici că sciea bine slavonesce, se constată din unele inscripțiuni.

Astfel ІАВИС ПРЪЖДЕ МАРІИ constituă un romănism, cu totul contrar limbii slavice eclesiastice și tuturor dialectelor moderne.

Slavii întrebunțeză ПРЪЖДЕ numai în sensul timpului : înainte vreme, *prius*.

În sens de pozițiune, *coram*, adică înaintea cui-va sau a ce-va, ei pun tot-d'a-una : **прѣд**.

Frasa din inscripțiunea de mai sus : «se arată înaintea Mariei» trebuia cu **прѣд**, iar nu cu **прѣжде**.

Numai romănesce «înainte», ca și latinesce *ante*, se lea în ambele înțelesuri.

Este nu mai puțin romănescă forma gramaticală din inscripțiunea : **СЧИТЪ ВЪ СВѢТЛИЦѢ ЮДѢЙСКОЕ**.

La Slavi, adjectivul cată să fie în ablativ : **ВЪ СВѢТЛИЦѢ ЮДѢЙСКОМЪ**.

Artistul însă, fiind-că Români n'au o desinință casuală proprieă pentru ablativ, ci ție ca și în cazul direct : «în sinagoga jidovăscă», a pus și slavonesce nominativul.

Modelurile, după cari s'au executat icónele, au fost de asemenea române, și anume manuscrisele cele iluminate din secolul XV.

În «Inmormântare», în «Înviere», în «Aparițiunea postumă» și în «Epizodul Samaritenei», munții sint desemnați întocmai cum le vedem în imaginea apostolului Ión din evangeliarul lui Stefan cel Mare dela Munc, care, precum am mai spus-o, a fost scris și ilustrat pe la 1492; nu numai în monastirea Némțului, dar încă de cătră un pictor neos Român : diaconul Teodor Mărișescu.

În «Inmormântare» și în «Epizodul Samaritenei», scaunele sint absolutamente identice cu acele din ilustrațiunile ambelor evangeliare moldovene stefaniene, dela Viena și dela Munc.

Tot acésta trebuie să spunem despre turnurile din «Vindecarea celui paralic» și din «Mântuitorul în sinagogă».

În fine, atitudinea figurelor și draperiele provócă aceiași observațiune.

Este remarcabil, că gardul din «Aparițiunea postumă» și puțul din «Epizodul Samaritenei» sint pare-că fotografite după gardurile câmpene și după puțurile sătesci, ce ne întimpină pînă astă-đi în unele sate din Muntenia...

După ce constatarăm originea română a artistului și a modelurilor sale, să trecem la artă.

Prin conturn și prin perspectivă, munții din icónele Pentecostarului sint cu mult mai naturali decât, bună-óră, stânca din tabloul lui Johann Gossaert dintre 1470—1532, aflător în Museul Național Bavarez¹, sau

(¹) Salon 2, nr. 99.

decât mai multe cartóne analóge tot de pe atunci, conservate în avuta colecțiune a Luvrului.

Figurele și draperiele se asemănă cu cele cinci icóne de scóla italiană de Bartolomeo Vivarini, pictor dintre 1449—1499, în galeria Belvederului dela Viena, saú cu mai multe tablouri de scóla germană din aceeași epocă în Museul Național Bavarez, de exemplu al lui Schuhlein dintre 1468—1502², al lui Wagner dintre 1490—1524³, ale lui Holbein etc.

Capetele personajelor sînt în genere mici, iar corpurile svelte : semu distinctiv al unei arte perfecționate.

Compozițiunea, adică ideea ce predominesce și distribuirea elementelor planului, este de un gust atât de modern, încât aceste icóne ar puté servi chiar astă-đi drept cartóne pentru un pictor ecleciastic.

Astfel, maniera artistului nostru saú, mai bine đicînd, a modelurilor sale románe mai vechi, nu este nici decum bizantină, silită, imobilă, încărcată, ci originală, románescă, apropiându-se de cea occidentală, adecă naturală, animată, simplă.

Reproducem aci, într'un fac-símile nu tocmai perfect, fiindu-ne imposibil de a găsi în Bucuresci un săpător destul de abil spre a surprinde pe lemn cu exactitatea dorită tótă fineța vechei xilografie románe, «Epizodul Samaritenei».

(²) Salon 1, nr. 13.

(³) Salon 1, nr. 40.

ХС ПР О С Н В О А К С О Ж Е
Н Н С Р М Р Р Н Н Н Н

ІС ХС

VII

Să recapitulăm.

Tiparul muntén din secolul XVI presintă trei perióde separate : cel macarian de pe la 1500—1520; cel mircian pe la 1540—1560; cel coresian de pe la 1570—1580.

Periodul intermediar a fost pînă acum cel mai puțin cunoscut.

Semnalând cinci diferite monumente tipografice ostensibile din acest interval, noi ne-am oprit cu preferință asupra Pentecostarului slavie, publicat aproximativamente pe la 1550 și din care unicul exemplar se află astă-zi în biblioteca Seminariului din Bucuresci, după ce aparținuse mai mult timp, în secolii XVII și XVIII, modestei bisericuțe din satul Furduesci.

Prin numărul paginelor, această carte este cea mai voluminosă din toate producțiunile téscurilor muntene între 1500—1600.

Tiparul e diform, afară numai de inițialele cele figurate.

Acestea din urmă consistă pe de o parte din unele superbe litere capitale ornamentate, remase din periodul macarian, iar pe de alta din nise caractere posterioare, de un gust degenerat.

Ambele varietăți sint de o potrivă de o origine romănescă, distingându-se prin împletirea unor butuci sau nuiete.

De aceiași natură, așa dicënd «trunchiată» sau «lemnósă», este una din vinietele, puse ca împodobire în fruntea unor capete ale cărții, după obiceiul stereotip al scripturelor române celor vechi.

Alte două viniete sint moștenite d'a-dreptul din periodul macarian.

O a patra se pare a fi și mai antică, întîmpinându-ne în manuscrisele din epoca lui Stefan cel Mare.

Demonstrând originea romănescă a ingenióselor arabescuri din toate aceste viniete, noi am atras atențiunea asupra intimei lor înrudiri cu elementul decorativ al sublimului templu dela Curtea de Argeș.

În fine, trecurăm la ultima și cea mai curiosă parte a Pentecostarului : iconografia.

Observațiunile noastre în această privință sint pré-próspețe în memoria lectorilor, pentru ca să fie nevoie de a le mai reaminti.

Vom repeți însă încă o dată : Românii avuseseră în toate neșce începuturi propriie ale lor, pe urmele cărora trebuî să pășescă, dezvoltându-se, fiî și nepoții, în loc de a uita vocea sîngelui pentru momelă străină.

În viața morală a popórelor, imitațiunea este ca somnul în viața fizică a individului : scurtă și moderată, ea întărește; prelungindu-se și trecînd peste măsură, ea móiă și ucide; în ambele cazuri, o națiune ce se deșteptă din somn rare-ori își aduce aminte, mai mult numai ca să ridă cu despreț, fantasmagoriile unei activități fără realitate...

Hasdeu.

D E S P R E

SCRIERILE VECHI PERDUTE ATINGETOARE

DE

D A C I A *

§ 18

DEMETRIU DELA ODESSUS.

Acest autor (Δημήτριος Ὀδησσῆως) era din vestitul oraș de pe Marea neagră, *Odessus*, vecin Daciei și în dese relațiuni de comerț și de lupte cu ea. El a scris *istoria patriei sale Odessus* (Περὶ τῆς πατρίδος Ὀδησσῶν). Această scriere, cu totul perdută, era de o mare importanță pentru istoria litoralului maritim, comerțul, relațiunile și excursiunile Dacilor în lumea dela Marea neagră și de peste ea cu luntrile lor resbelnice :

*Conjurato descendens Dacus ab Istro...*¹

Orașul *Odessus*, astăzi *Varna*, coloniă de Milesieni, s'a fundat la 545 înainte de Crist, o dată cu Panticapea, Teodosia și Fanagoria. Strabone aședă acest oraș, descriind vecinătățile Geților, între Apollonia și Callatis.² Comerțul și relațiunile sale cu Geții și cu Dacii erau foarte considerabile.³

(*) Veđi *Columna lui Traian*, 1876, No. 3, 4.

(1) Virgil. *Georgicor.* II, 497 et not. Eugen. *Bulgaris*, pag. 65, edit. Petropoli 1786.

(2) Strab. VII, 319.

(3) Diodor. *Sicul.* XX, 112. XIX, 73. Appian. *Illyr.* 30. Stephan. *Bysant.* V-o Ὀδησσός. Muller, *Fragm. Historic. Graecorum*, tom. IV, 382. Ovid. *Trist.* I, XI, 9. Ptolem. III, 10. Plin. IV, 11. Scylax, în Tracia, numește această coloniă *Odesopolis*.

§ 19

ALEXANDRU LYCHNUS.

Acest istoric, Alexandru supranumit *Lychnus*, născut în Efes, a trăit pe la începutul secolului I după Cr., de vreme ce Strabone (an. 50 după Cr.) îl menționează numindu-l *scriitor modern* (τῶν νεωτέρων ὁ Ἀλεξάνδρος ὁ Λύχνος προσαγορευθεὶς). Alexandru a scris o *Istoriă Universală* și o *Descripțiune geografică detaliată, în versuri, a Europei, Asiei și Libiei*, pentru fiecare în cărți deosebite. El a mai scris o astronomiă în versuri, și în proză istoria resbelului Marsic. Tote aceste sînt pierdute.⁵

§ 20

NICEFOR BLEMMYDAS.

Acest eruditism arhipăstor al Bisericii Răsăritene a trăit și a scris pe la 1255 după Cr. El era egumen al muntelui Atos. Impăratul Teodor Lascaris îl numise Patriarc Ecumenic, însă el refuză tronul patriarcal și petrecu viața la Muntele-sânt, lăsând după dînsul multe scrieri importante, bisericesci și profane.⁶ Nicefor Blemmida a scris, între altele, și o Geografiă (Γεωγραφία), care ni s'a păstrat foarte prescurtată de un abreviator Bizantin.

Din această prescurtare se vede că Nicefor trata în geografia sa despre Istru, Geți, Daci, Alani, Tauri, despre marea Meotidă, Panoni, Traci și alte némuri și țări. El ne dice într'un fragment, că în Europa, dela Dunăre la nord, *cea mai mare parte a continentului este a Dacilor* : πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἰστροῦ ἡ γῆ ἡ πλεῖστη τῶν Δακῶν.⁷

§ 21—22

NICOMACHUS. — CALLICRATES TYRICUS.

Acești autori, despre cari pomenesce Flaviu Vopise, au scris faptele și viața Impăratului Aurelian. Scrierea lui Nicomach avea titlu : *De rebus*

(⁵) Strab. XIV, 642. Steph. Bysant. pag. 715. 634. 615. Pinedo Commentariol. in Steph. Bysant. pag. 754, Amstelodami, 1678. — Cicero in Epistol. ad Atticum II, 22. Aurelius Victor, de Origin. gent. Roman. pag. 9, edit. Lugdun. 1670.

(⁶) Catalogul scrierilor lui Blemmida vezi în Fabricius, Biblioth. Graeca, tom. VI.

(⁷) Muller, Geographi Graeci Minores, tom. II, pag. 458—470.

gestis Aureliani, ér a lui Callicrates : *De vita rebusque Aureliani*. Acești autori trebuie să fi trăit înainte de secolul IV după Cr., de vreme ce Vopisc îi citează.⁸

Aurelian era din Dacia și principalele sale fapte au fost relative la Dacia (anno 271—276 după Cr.)⁹. Scrierile lui Callicrates și Nicomach coprindeau deci o epocă interesantă a istoriei Daciei, epocă despre care ne lipsește multe lămuriri.

§ 23

A R I S T O C R I T

Nu știm în ce epocă a trăit acest autor, dar el este foarte vechiu, de vreme ce îl citează Pliniu, care a scris pe la 23 după Cr., și mai ales Parteniū dela Nicea, poet grec care, cu un secol înainte de Crist, a scris *Elegie erotice*, *Metamorfose* și o carte *Despre afecțiuni*.

Aristocrit a scris despre Dacia și țările vecine. Clemens Alexandrinul, autor din secolul II după Cr., citează din scrierile lui Aristocrit o epistolă, pre-cât de scurtă pre-atât de coprinzătoare, a regelui Sciților Atia către Bizantină, în următoarea coprire : «Atia, regele Sciților, către poporul «Bizantin, sănătate! Nu vă legați de comerțul meu, ca nu cum-va caveria mea se bea apele vóstre»...⁹

Aristocrit scrisese istoria resbelului dintre Bizantină și Atia regele și conducător al Sciților, Geți, Tauri, Calașiani și Istrieni.¹⁰ Acest rege teribil și resbelnic, Atia, cădu mort cu armele în mână, bătându-se la Dunărea noastră, în vrăsta de 95 de ani, contra lui Filip, rege al Macedoniei.¹¹

§ 24

T Y R A N N I O N

Acest celebru gramatic și geograf al anticității, *Τορυννίων*, născut la

(⁸) Muller, *Fragm. Historicorum Graecorum*, tom. III, pag. 664.

(⁹) Fotino, *Istor. Daciei*, I, 158—162. Cantemir, *Chronie*, I, 294—305. Laurian, *Istor. Roman*, I, 157—160. Șincai, *Chron*, I, pag. 20—31.

(¹⁰) Clemens Alexandrin. *Stromat*, V, pag. 239, 51. Muller, *Fragm. histor. Graecorum*, tom. IV, pag. 336.

(¹¹) Strab. VII, 307. edit. Coray. — Phot. Cod. XXII.

(¹²) Lucian. in *Macrob. Op.* tom. I, pag. 406. edit. Halae Magdeburg. 1801. Frontin, *Strategemat*, II, 4, 20.

Amisa, a fost profesorul geografului Strabone. El a trăit pe la 100 înainte de Crist.¹² Tyrannion a scris multe cărți geografice foarte însemnate, și Cicero îl pune cu mare laudă și admirațiune între părinții și întemeietorii geografiei.¹³ Hesychiū Milesiū, autor din zilele lui Anastasiū I (anno 490), ne țice că Tyrannion se numia mai înainte Teofrast, și fu poreclit *Tyrannion* pentru că năcăjia, *tirannisa*, pe condiscipolii săi. Tyrannion, prins rob de Lucullus, se aședă în Roma, unde devenind apoi foarte bogat, s'a datat sciințelor geografice și filologiei. Biblioteca lui Tyrannion era una din cele mai vestite în lume. El posedea peste 30,000 de volumeni: «*Tyrannion Amisenus, prius Theophrastus, posterius Tyrannion mutato nomine dictus est, quod condiscipulos exagitaret. Captus fuit a Lucullo, Romaeque in magis divitiis vivens possedit supra tres librorum myriades*».¹⁴

Strabone s'a folosit mult în Geografia sa de studiile geografice ale lui Tyrannion. El ne descrie biblioteca acestuia. Ea se compunea, precum am țis, din mai bine de 30,000 de volumeni, și Tyrannion o alcătuise, cu cheltueli și sacrificie enorme, din cumpărarea și adunarea bibliotecelor vestite: 1. a lui Teofrast, celebru filosof, istoric, matematic, moralist și botanic grec (anno 371 înainte de Cr.), care deși n'a scris special despre geografă, însă cartea sa *Istoria plantelor* (Περὶ φυτῶν ἱστορίαις) în 10 cărți, din cari ni s'au păstrat numai 9, și alte tratate fizice, dovedesc că s'a ocupat mult de condițiunile topografice și despre multe țeri;¹⁵ 2. a lui Aristotele; 3. a lui Neleū, filosof grec, care trăi pe la 320 înainte de Cr.; 4. a lui Apelicon, filosof peripatetic (86 înainte de Cr.); și 5. a lui Sylla cuceritorul Atenei.¹⁶

§ 25

E U S T O C H I U

Acest Ἐυστόχιος, născut în Cappadocia, despre care menționează Suidas

(¹²) Strab. XII. 548.

(¹³) Epistol. ad Atticum, II, 6. Vivien, Histoire de la Géographie, pag. 163. 161.

(¹⁴) Muller, Fragm. historicorum Graecorum, Hesychii fragm. LXVI, tom. IV, pag. 176.

(¹⁵) Despre Teofrast veđi Diogen. Laert. V, 302—316.—Plin. III, 9 pag. 152 Hard.—Vivien de Saint Martin, Hist. de la Géograph. pag. 126 — În scrierile lui Teofrast, editio Daniil Einsius, Lugdun. 1613, și editio Henr. Laurent. Amstelodam. 1644, se găsesc multe noțiuni despre botanică și alte cari se ating de regiunile noastre.

(¹⁶) Strab. libr. XIII. cap. 609, edit. Coray.

și Stefan Bizantinul, a trăit pe la 330 sub Impăratul Flaviu Iuliu Constans. Despre dînsul seîm numai că a scris *Istoria și faptele domniei Împăratului Constans* (τὰ κατὰ Κώνσταντα τὸν βασιλέα), epocă în care (292—306 după Cr.) afacerile Daciei țin și ele un loc însemnat.¹⁷ El a mai scris o carte importantă : *Archeologia Cappadociei și a celor-l'alte némuri* (Ἀρχαιολογία Καππαδοκίας καὶ λοιπῶν ἐθνῶν).

Un singur fragment nî-a ramas din tóte aceste scrieri.

§ 26

PHYLARCHUS

Acest autor, care a trăit înainte de Crist, de vreme ce'l menționează Polybiu cu 200 ani înainte de Cr.²⁰, a scris o *Istoriă Universală* în mai bine de 28 cărți. Puține fragmente câte se păstrează dovedesc că el s'a ocupat și de Dacia, de expedițiunea lui Dariu în Scitiă²¹, de Traci, Geți, Crobizi²² și regele lor Isant, care locuia la Dunărea de jos (notum Istri), de Bitinia, Galația, Macedonia, Iliria și altele.

Fragmentele lui Phylarchus ne spun că *romfea* (ρομφαία) este o armă Scitică, împrumutată de Greci dela Sciti.²³ Aulu-Gelliū , pe de altă parte, ȳice că *romphaea*, *rhomphaea* sau *rumpia* este arma națională a Tracilor, sub numele de Traci înțelegându-se neapărat și Geții.²⁴

Phylarchus a scris încă despre *obiceiurile Scitilor*. Un fragment ne spune că Scitiī aveau *ȳile bune* și *ȳile rele*. ȳilele bune le însemnau punând în tolba lor un semn alb, ér pe cele rele punând un semn negru. Phylarchus ne mai ȳice că locuitorii de pe litoralul Mării negre în partea de dincolo de noi nu erau plugari, ér mărginașii de dincóce, adică din Dacia noastră, erau dedați agriculturii.²⁵

(17) Veđi Șincai, I, 35-36.

(20) Polyb. II. 61.

(21) Conf. Herodot. IV, 131.

(22) Conf. Strab. VII. 318. Stephan Bysant. in Κρόβοζοι.

(23) Scholia S. Maximi ad S. Dionysium Areopag. tom. II, pag. 156 edit. Antverp. 1634.

(24) Aul. Gel. X, 25. Tit. Liv. XXXI, 29. Valer. Flacc. VI, 8. — Genealogia lingvistică a cuvintului *romfea*, veđi în Hasdeu, Istoria critică, t. 2, p. 43 și urm.

(25) Muller, Fragn. Histor. Graecorum, tom. I. pag. 334-359. LXX.

§ 27

CALLIMACHUS

Καλλίμαχος, născut în Libia la Cirena, anno 270 înainte de Cr., poet și literator grec, a scris nu numai poemele câte le cunoșcem astăzi, adică *Epigrame*, *Imnuri* și oda la *pērul Berenicei* soția lui Ptolemeu Evergeta, care se păstrează numai în traducerea latină de Catullus (De coma Berenices) :

Invita, o regina, tuo de vertice cessi,
Invita : adjuro teque tuumque caput...

(Catul. LXVI.), dar a mai scris și alte. Suidas calculază la 800 scrierile sale. Intre cele didactice în prosă, era o carte *despre legile și obiceiurile barbarilor* (περι βαρβαρικῶν νομίμων) și o carte importantă geografică sub titlu : *Συναγωγή τῶν ποταμῶν*, adică *Catalogul fluviilor*, ce coprindea și despre Dunărea noastră și litoralul ei, pe care Strabone a avut-o în vedere.²⁶

Calimach călătorise prin multe țeri și era bine cunoscut pînă și de regiul Egiptului.²⁷ Strabone îl citează foarte adesea în cursul Geografiei sale.²⁸

§ 28

DICEARCH MESSENIŪ

Dicearch dela Messina, filosof, istoric, geograf și geometru grec, a trăit pe la 320 înainte de Crist și a fost elev al lui Aristotele. Varrone îl numește : *Dicaearchus doctissimus homo*³⁰; Pliniū : *vir imprimis eruditus*³¹; Cicero : *στορικώτατος* adică istoric consumat³², *deliciae meae Di-*

(²⁶) Strabo, IX, 397 și trad. Tardieu, tom. II, pag. 211 Paris 1873. — Scholiast. Apollon. Rhod. ad. libr. IV, vers. 264.

(²⁷) Strab, XVII, 838.

(²⁸) Cap. 44, 46, 216, 299, 347, 354, 397, 437, 479, 484, 638, 659, 805, 837, 838 edit. Coray Paris 1819.

(³⁰) De re rust. I, 1.

(³¹) Hist. nat. II, 6, 5.

(³²) Ad Atticum II, 6.

*caearchus*³³, *peripateticus magnus et copiosus*³⁴, *mirabilis vir... o, magnum hominem!*...³⁵

Anticitatea a avut puținii erudiți ca Dicearch. Scrierile sale sînt nenumărate. Cartea sa Πολιτεία Σπαρτιατών (republica Spartiaților) se citea la Lacedemonianii o dată pe an în Adunarea Eforilor. O lege care s'a observat mult timp ordona această, obligând pe toți tinerii Spartiați a veni și a sta la cetire. Atât de mare era creditul acestui autor!

Nu ne vom ocupa de mulțimea scrierilor sale. Vom aminti pe acele cari aveaŭ raport la Dacia antică. Și unele și altele sînt pierdute. După fragmente și mărturia lui Porfiriŭ, Dicearch în cartea sa βιοι φιλοσόφων (viețile filosofilor) a scris biografia lui Pitagora și despre relațiunile sale cu Zamolxe al Geților.

Scrierea sa Γῆς περίοδος (Descrițiunea lumii) era o descriere a lumii atunci cunoscută. El alcătuiuse pentru această carte și table sau cărți geografice. El descria toate țerile dela Nord de Dunăre și de Don.³⁶

§ 29

NYPHODOR SIRACUSANUL

Acesta a trăit în zilele lui Alexandru cel mare. Scrierile sale (περίπλους — βαρβαρικά νόμιμα), cari trataŭ și despre Dacia, era un *Periplu* și o carte *Despre instituțiunile barbarilor* în mai bine de trei-spre-dece cărți. În fragmentele remase vedem pomenindu-se fluviul Tyras (Τύρας, Ἀθύρας) adică Nistru, Sauromați, Sciția, Triballi, Illirieni.³⁷

§ 30

STRATON

Straton din Amasia (Cappadocia) a trăit sub Tiberiŭ Cesar (an. 42 înainte de Cr.). După mărturia lui Suidas, el a scris o *Geografiă* (Γεωγραφία) în VII cărți. Straton era contimporan lui Strabone, dar a scris mai

(³³) Tusculan. I, 31, 18.

(³⁴) de Offic. II, 5.

(³⁵) Ad Attic. II, 2, VIII, 4, de fin. IV, 28.

(³⁶) Muller, Fragm. historic. graecor. tom. II, pag. 225—253.— Vivien, Histoire de la géograph. pag. 126, 127.

(³⁷) Muller, Fragm. histor. gr. tom. II, pag. 375—381.

înainte, căci acesta îl menționează. Din multe pasaje ale lui Strabone se dovedește, că Straton în geografia sa a scris despre Pont (Marea neagră), despre State la gurile Dunării, despre Istru, despre pustietatea Sciților sau Geților, prin urmare despre Dacia.³⁸

§ 31.

PLUTARCH

Plutarch, cunoscutul de toți și atât de plăcut autor, a trăit pe la 100 după Cr. Bărbat de stat, erudit și soldat, Plutarch întrunia tustrele calitățile cerute în timpii anticii, și cu drept cuvânt, pentru a completa educațiunea unui om distins. Traian îl onoră cu demnitatea de Consul și de Gubernator al Iliriei și Eladei; Adrian îl numi Procurator al Eladei; Traian, întemeetorul Daciei, a profitat mult de consiliile și lecțiunile lui Plutarch.

Pe lângă scrierile cunoscute ale lui Plutarch, câte s'aŭ păstrat pînă la noi, multe sint perdate, cari aŭ tratat și despre Dacia. Regretăm *Biografia lui Traian* (Τραϊανῶς παιδεία — *Traiani institutio*), cu totul perdută³⁹, și cartea *Περὶ ποταμῶν καὶ ὄρων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὐρισκομένων* (Despre fluviile și munții universului și tot ce se găsește în ele).

Plutarch a mai scris *Σκοδικὰ* (Istoria Sciției), *Θρακικὰ* (Istoria Traciei) și alte, precum dovedesc fragmentele și poligrafii.⁴⁰

§ 32—33

POSIDONIŪ — NASICA

Acest Posidoniū a scris în dîilele lui Perseū, ultim rege al Macedoniei (anno 179 înainte de Cr.). Patria sa a fost *Olbia*, celebrul oraș Milesian de pe Boristene (Nipru) și Marea neagră, vecin Daciei noastre și în relațiuni dese de comerciū, de pace și de rebel cu ea.⁴¹

Acest Posidoniū Olbiopolitul a scris *Istoria lui Perseū* pînă în ulti-

(³⁸) Strab. Geograph. libr. I, 48, 50, 52.

(³⁹) Vincent de Bauvais, in Speculum maius historicum, edit. Strasburg 1473 in 10 vol. in fol., tom. X, pag. 47—48. — Ionsius, De scriptorib. histor. philosoph. libr. III, cap. 6. — Vossius, De historic. Graecis, II, 10. — Γαζή, Ελλην. βιβλιοθήκη, I, 357.

(⁴⁰) Dübner, Plutarch. tom. V, edit. Didotiana.

(⁴¹) Herodot. IV, 18, 53, 74, 78.

mele sale ȃile de domniă, cînd fu bătut și robit de Paul Emiliu în bătălia înfricoșată de pe cîmpia Pydna (168 înainte de Cr.), în care au cãduť morți 25,500 de ostași numai din partea Macedonenilor și a aliaților lor Tesalieni, Ilirieni, Traci, Odrisi și Geți sub comanda lui Cotis, Bastarni și Galii sau Galați, cari dase lui Perseu 20,000 de ostași aliați. Perseu prins, făcu onóřile triumfului învingătorului Paul Emiliu, însă nu suferi mult viața de învins și se lăsă să moră de fómă în închisórea dela Alba.

Acéstă istoriă era interesantă și pentru Dacia, din cauza părții ce au luat uniť din locuitorii ei la luptele crâncene dintre Romani cu Perseu.

O asemenea istoriă mai scrisese, după mărturia lui Plutarch, și *Scipione Nasica* (Publius Cornelius Scipio Nasica Corculum), unul din generalii lui Paul Emiliu, ilustrat în lupta dela Pydna și care în urmă a fost Consul (anno 155 înainte de Crist) și a bătut pe Dalmați.

Ambele aceste scrieri, a lui Posidoniu și a lui Nasica, sînt din nenoróire pierdute. Dar Posidoniu a mai scris o carte și mai importantă pentru Dacia : *Istoria țerei Tyrigetice* (Περὶ τῆς Τυρικῆς ἢ Τυριγετικῆς καλουμένης χώρας), adecă istoria regiunii care se numea *Tyrigetia* după fluviul *Tyras* (Nistru) și după *Tyri-Geți* sau *Tyras-Geți* locuitorii ei, adecă Geții dela Tyras. Acéstă istoriă a *Geților dela Nistru*, cari formau un stat neatârnat de cei-l'alți Geți și renumit pentru comerțul cu coloniile grece dela gurile Nistrului numite *Tyrite*, supuse Geților ca și Grecii *Meotii* de lângă gurile Meotidel⁴³, ar fi fost pentru noi un mare izvor de sciințe istorice pentru Dacia.⁴⁴

(Va urma)

A. Papadopol Calimah.

(⁴³) Herodot. IV, 51. Strab. II, 118—129. VII, 289. 295. 306, edit. Coray. — Xenophon, Memor. Socrat. libr. II, cap. I, tom. I, pag. 33, traduct. Talbot Paris 1859.

(⁴⁴) Plutarch. in Paul Emil. cap. 19. 3. —Eichwald, in Annal. Dorpat. III, I. pag. 6.—Suidas.—Muller, Fragm. historic. Graecor. tom. III, pag. 172—173.

DOCUMENTE INEDITE DIN ARCHIVELE VENETIEI

EXTRACTE DIN RAPORTURILE LUI GIOVANNI MORO, REȘEDINTELE VENETIAN
IN CONSTĂNTINOPOLE, RELATIVE LA

P E T R U C E R C E L

1588—1590.

Comunicate de C. ESARCU.

I

PERA, 22 MARTIŪ 1588.

Despre încercările lui Petru Cercel, adăpostit în Polonia, de a redobândi tronul muntenesc prin favoarea vizirului.

Costantinopoli-Dispacci filza nr. 27.

Sereniss^o Principe.... Quel Pietro Vaivoda che fu già pochi anni rimesso nel Principato di Valachia et poco dappoi se ne fuggì in Polonia ora pare che tenti di esser da novo rimesso e il maggior impedimento che ha è che si trova povero di denari, con li quali, quando ne avesse potria superare a questo tempo ogni difficoltà, favorendolo assai al presente il Primo Bassà et come intendo da chi tratta il suo negotio doveva ritrovarsi tra pochi giorni in cotesta città.

Dalle Vigne di Pera li 22 marzo 1588.

Gio. Moro Cav. Bailo.

II

PERA, 22 SEPTEMBRE 1588.

Despre un diamant de o mărime extraordinară, prin care, mai adăugând bani până la suma de 200,000 cechinî, Petru Cercel, refugit acum la Veneția, negociază a recăștiga dela Sultan, tronul muntenesc.

Cost.—Disp. f. nr. 28

Sereniss^o Principe.... Ibraim Bassà che ha tolto la protetione di quel Pietro già Vaivoda di Valachia scacciato gli anni passati, che hora si dice trattenersi costi, tratta di far veder a questo Signore un grandissimo diamante portato quì ultimamente. Dicono essere di ragione di Rucelai di valuta di molte dozzene di migliara di scudi per offerirlo a Sua Maestà

con altrettanti contanti fino alla somma di 200 mila cecchini se si contenta di restituirlo in quel Principato senza che abbia a passar di quà, dubitando Ibraim che venendovi il Beglierbei gli farrà levar la vita certamente.

Dalle Vigne di Pera, li 22 Sett. 1588.

Gio. Moro Cav. Bailo.

III

PERA, 1 OCTOBRE 1588.

Despre dispozițiunile ostile ale beglerbeului pentru Petru Cercel și pentru doi tineri frați de origine domnescă din Muntenia, cari s'au fost adăpostit sub protecțiunea fiului Sultanului.

Ibidem.

Serenissimo Principe.... Doi giovani fratelli discesi dalli principi di Valachia scacciati come occorre, per le mutazioni che vengano fatte di quando in quando di quel Principato si ritirorono già certo poco tempo sotto la protetione del Principe figliuolo di questo Signor con speranza di poter un giorno essere rimessi in stato da lui, ma informato di ciò il Beglierbei, che ha la soprintendentia di quei luoghi et da chi dipende il principato di Valachia, ha operato sì che questi figliuoli gli sono stati mandati dal Principe et si crede che potriano finir malamente la loro vita, et siccome ha voluto questi nelle sue mani, così avendo inteso che si trattava con il mezzo di Ibraim Bassà di rimettere in istato quel Pietro che già fuggì, ha impedito anco questa pratica in modo, che sebbene il diamante, del quale scrissi colle precedenti mie alla Serenità Vostra è grandemente piacciuto al Signore, però si tratta ora che alcun altro ne facci ora il trattamento per ottenere qualche gratia da Sua Maestà, non volendo ella in queste cose metter fuori denari del suo casnà.

Dalle Vigne di Pera, 1 Ott. 1588.

Gio. Moro Cav. Bailo.

IV

PERA, 16 MAIU 1589.

Despre rugămintea marelui admiral al Portei de a se înlesni lui Petru Cercel venirea din Venetia la Constantinopole, unde 'l așteptă reintegrarea pe tronul muntenesc.

Costan.—Disp. f. nr. 29.

Sereniss^o Principe.... Il Capitano del mare mi mandò l'altriieri a ri-

cercare che gli mandassi il mio segretario, al quale disse che avendo egli avuto ordine di far venir di quà Pietro Vaivoda che si trova costì per essere rimesso al suo principato della Valachia desiderava che io scrivessi alla Serenità Vostra, pregandola a dare gli ordini necessarii perchè questo Principe potesse venire di quà sicuro et secretamente. Al qual fine detto Capitano manda suoi uomeni per levarlo et condurlo a questa porta, raccomandando questo negocio con ogni affetto maggiore. Ho scritto anco al clarissimo di Cataro così ricercato da lui perchè conceda a questi una fregata bene armata, che sarà pagata da essi acciò possano condursi costì sicuramente et quanto più presto. Grazie etc.

Dalle Vigne di Pera, 16 maggio 1589.

Gio. Moro Cavalier Bailo.

V

PERA, 6 IUNIŪ 1589.

Despre aceia că Petru Cercel, la sosirea sa în Constantinople, pôte fi amenințat de mórte, fiind condamnat, după stăruințele agenților actualului domn muntenesc, prin două sentințe ale multiului, una pentru că fugise în străinătate cu bani și stégul Sultanului, alta pentru că corupsese nesce femei turce, botezându-le și măritându-le cu creștini.

Ibidem.

Sereniss^o Principe.... Li dependenti del Principe di Valachia hanno inteso che Pietro Vaivoda era stato mandato a chiamar, avendo ottenuto dal Mufti doi fetfa, che sono come due sententie che egli sia degno di morte, l'uno perchè sia fuggito in cristianità con il danaro et con il stendardo del Re et l'altro perchè abbia avuto commercio con alcune Turche che poi fatte cristiane le ha maritate a cristiani et con questi in mano de' quali io l'ho veduti vanno pubblicamente dicendo che venendo quì lo faranno decapitare.

Dalle Vigne di Pera, li 6 Giugno 1589.

Giovanni Moro Cav. Bailo.

VI

PERA, 4 AUGUST 1589.

Despre o întrevedere în casa ambadorului frances din Constantinople cu Petru Cercel, care nu perde speranța de a recăștiga tronul muntenesc, dat de curând unui principe june și bolnăvicios.

Ibidem.

Sereniss. Principe.... Arrivò quì a 25 del passato Pietro Vaivoda et

essendomi io ritrovato li giorni passati con l'ambasciator di Franza in casa del quale benchè egli alloggi quasi incognito volse però ritrovarsi meco et mi disse di restar con molto obbligo alla Serenità Vostra per le cortesie et favori ricevuti da lei et dai suoi ministri in questo suo viaggio. Mostrò di aver intorno alle cose sue buona speranza, non solo per i mezzi potenti che mi disse avere dentro al serraglio, ma ancora perchè il nuovo principe è giovine et malissimo disposto, onde spera di poter facilmente far capire il gran Signor che egli non sia atto a quel governo et con la offerta di grossissimi donativi aprirsi la via per ottener l'intento suo. Con tutto ciò quello ha baciato le mani a Sua Maestà et avuto il stendardo et si ragiona che tosto sia per partire per il suo principato.

Dalle Vigne di Pera, 4 agosto 1589.

Gio. Moro Cav. Bailo.

VII

PERA, 19 AUGUST 1589.

Despre mórtea junelui principe, numit de curând pentru Téra-Românescă, și restabilirea pe tron a lui Mihnea celui destronat, pe când în același timp Petru Cercel, contra speranțelor sale, este aruncat cu toți ai săi în închisóre, de unde nu pot să'l scõță stăruințele cele mai energice din partea ambasadorului frances.

Ibidem.

Serenissimo Principe.... Il novo principe di Valachia che era indispuesto da molto tempo, come scrissi con altre mie alla Serenità Vostra morì la settimana passata et la mattinà immediate susseguente mandò il Magnifico Bassà per tre Chiaus uno dopo l'altro a dimandar Pietro Vaidova che si trovava in casa dell'ambasciator di Franza, il quale per la buona intentione avuta da Sua Magnificenza, con la quale si era egli trovato secretissimamente le notti precedenti, benissimo veduto et accarezzato da lui sperava certamente di essere chiamato perchè volesse dargli il Principato, ma per la diligenza delli ministri di Michao prima deposto, fu egli mandato prigione nelle Sette Torri con sette de' suoi, li quali furono poi il giorno seguente separati da lui et posti nelle prigioni di Costantinopoli, luogo assai tristo, siccome quello delle Sette Torri è onorato et commodo et per ordine del Re fu ritornato il stato ad esso Michao, il quale essendo capitato quì quattro giorni sono, dove veniva chiamato come privato ha avuto subito il stendardo et domani deve bacciar la

mano al gran Signor et partirà come si crede poco dopo. Intanto l'Ambasciator di Francia non manca di far ogni officio per vedere che Pietro sia ritornato in casa sua, et perchè il Bassà lo trattiene con parole si risolse di dar egli stesso ultimamente un arz al gran Signore pregandolo a restituirgli Pietro venuto quì con la intentione del suo Re et con comandamento della Maestà sua, acciò non sia violata l'amicitia et la fede data da lei. Nè finora s'intende alcuna cosa in suo favore, anzi quanto più l'Ambasciator si mostra ardente, tanto più gl'inimici del prigionio tentano ogni via possibile con donativi et promesse larghissime per fargli levar la vita, acciò non possa fargli fortuna in altro tempo....

Dalle Vigne di Pera, 19 agosto 1589.

Gio. Moro Cav. Bailo.

VIII

PERA, 18 SEPTEMBRE 1589.

Despre plecarea din Constantinopole a lui Mihnea și despre intrigele în contra 'i din partea lui Petru Cercel, care fiind încă închis promite Sultanului 1,000,000 cechini pentru tronul munteneș, făcând deja pentru acest scop împrumuturi pe socotela Țerei Romăneșci, avută mai ales în vite și căria creditorii îi vor da apoi jaf.

Costant.—Disp. f. nr. 30.

Sereniss^o Principe..... Mieno Principe di Valachia parti la settimana passata con Mustafà Capigi Bassi del Gran Signore, nepote del Magnifico Bassà che gli porto il stendardo et averà perciò di presente circa 40 mila cechini. Di là si condurrà poi al Principe di Transilvania per vedere di ricuperar quel denaro, che dicono essere stato altre volte portato in quel luoco da Pietro Vaivoda, che ora si trova nelle Sette Torri, con il qual avendo parlato di ordine del Bassà li homeni del Transilvano che scrissi con altre mie esser stati posti prigionii, viene detto che Pietro parlasse sempre onoratamente della persona del Principe che allora era giovanetto, ma caricò la mano sopra alcuni particolari che avevano in quel tempo molta autorità nel governo. Con che il Bassà non pure rimesse in libertà li huomeni venuti quì a portare il suo ordinario tributo, ma li licentiò ancora donandogli ad ogniuno di essi una veste di oro, della quale furono pubblicamente vestiti in Divano. Frattanto Pietro prigionio non manca di procurare non pure la sua liberatione ma di esser anco rimesso

in stato. Et ultimamente fece offerta al Gran Signore di un milion di cechini se gli desse il Principato et autorità d'inquerire contro quattro principali Ministri del Michnò, che sariano poi nominati da lui, obbligandosi di darne 400 mila al presente et li altri 600 mila in anni tre. Et per quanto intendo pare che il Re abbia posto orecchie all'offerta. Non è però finora venuto fuori alcuna resolutione, ma solamente parole di promissione. Appresso questi denari offerti al Gran Signore ha dato polizza di promessa a diversi per aver l'ajuto loro in questo bisogno per più di altri centomila cechini, li quali tutti bisognerà che cavi dal paese con gran danno di quei populi, l'aver de' quali principalmente consiste in anemali.

Dalle Vigne di Pera, 18 Sett. 1589.

Gio. Moro Cav. Bailo.

IX

PERA, 28 SEPTEMBRE 1589.

Despre pedecele pe cari le întimpină Petru Cercel pentru a redobândi tronul muntenesc.

Ibidem.

Sereniss^o Principe..... La offerta fatta da Pietro Vaivoda prigionie che io scrissi colle passate mie benchè gliene fosse data buona intentione, non è finora stata accettata dal Gran Signore, avendo il Bassà et Capi Agà contrarii, quali per favorire Micno ultimamente partito di quà, hanno posto in animo di Sua Maestà che se si trova danari bisogna levarglieli per conto di quanto deve, et se non ne ha non è ragionevole dargli il Principato perchè saria constretto per mantener la promessa cavarli dalli sudditi colla total ruina di quel paese.....

Dalle Vigne di Pera, alli 29 Sett. 1589.

Gio. Moro Cav. Bailo.

X

PERA, 28 OCTOBRE 1589.

După stăruința lui Mihnea-vodă, Petru Cercel, închis în Șepte-turnuri, s'a pus în lanțuri.

Ibidem.

Pietro Vaivoda che si trovava nelle Sette Torri in stanza assai comoda ò stato, a satisfatione del presente Principe di Valachia, per officii fatti qui dalli suoi agenti posto in una di quelle torri con catena al colo

et per essere il Bassà fautore di quel Principe si dubita che questo non gli possa far bene.

Dalle Vigne di Pera, alli 28 di Ott-e 1589.

Gio. Moro Cav. Bailo.

XI

PERA, 25 NOVEMBRE 1589

Sciri primate dela beglerbeiuł Rumeliē, care fusese cu oștirea în Moldova contra cancelarulul polon, cumcă acesta a anunțat lui Brutti, ce i se trimisese din partea domnului moldovenesc, curânda mergere a unui ambasador polon la Pórtă, ceia-ce se însă pare a fi numai o stratagemă, încăt beglerbeiuł, având puțină armată și nici o artileriă, cere permisiunea de a întrebuița armata și artileria Moldovei.

Ibidem.

Sereniss. Principe.... Il Beglierbei della Grecia con la libertà che ebbe di invernar dove stimasse meglio ha preso resolutione di ripassar il Danubio et ora si trattiene in Silistria terra grossa una giornata di quà, di dove ha scritto che il cancelliere di Polonia il quale si trova alli confini della Bogdania abbia fatto saper a quel Principe, per nome del quale andò, come scrissi,¹ il Brutti a trattare con lui, che il suo Re manderia presto ambasciatore al Gran Signore. Ma perchè detto Cancelliere è accompagnato da molte genti da cavallo et da piedi benissimo armate et egli all'incontro poche forze et particolarmente senza artellieriē che a questi tempi non si possono condurre, ricerca autorità venendo il bisogno di potersi valere di quelle del Bogdano et di tutta la sua militia ancora. Di che è stato compiaciuto stimando che ciò che ha detto il Cancellier della venuta dell'Ambasciator sia con artificio per levar di sospetto li Turchi et tratanto provveder alli suoi bisogni per far quanto gli tornasse bene.....

Dalle Vigne di Pera, 25 Nov. 1589.

Gio. Moro Cav. Bailo.

XII

PERA, 17 FEBRUARIU 1590

Planul, conceput la Pórtă, de a numi pe Petru Cercel domn peste Cazaci.

Ibidem.

....Mi è stato detto in somma confidentia essersi ragionato che si

(¹) Scrisórea, menționată aci, lipsesce în colectiunea raporturilor.

potrebbe mandare Pietro Vaivoda al Beglierbei della Grecia per dargli in governo quel regno, riducendolo in quel stato che ora si trova la Bogdania e Valachia, sperando con tal mezzo di ridurre quei populi più facilmente all'obbedienza, li quali per fuggire gl'incomodi della guerra non si renderiano tanto difficili a sottomettersi essendogli offerto per capo un principe cristiano. Il che ho voluto scrivere alla Serenità Vostra perchè intenda quali considerazioni passino per la mente di questi....

Dalle Vigne di Pera, 17 febb. 1590.

Giov. Moro Cav. Bailo.

XIII

PERA, 17 MARTIU 1590.

Vizirul fiind plătit de Mihnea-vodă cu 60 mii galbeni, Petru Cercel a fost exilat la Rodos și se bănuiesce că pe drum va fi aruncat în mare, sau cel puțin otrăvit.

Costan.-Disp. 1590, f. nr. 31.

Sereniss^o Principe.... Pietro Vaivoda che pretendeva il Principato di Valachia et si trovava prigionie nelle sette torri, per li grandi ufficii fatti dal presente Principe che perciò viene detto aver donato 60 mila ducat-al Bassà, fu mandato la settimana passata a Rodi et non mancano chi crede che sia stato dato ordine di farlo gettar nel mare; ma tutti tengono per certo che difficilmente potrà campare, che non sia avvelenato, attendendo li suoi adversarii con ogni sollecitudine a fargli torre in ogni modo la vita.

Dalle Vigne di Pera, 17 di Marzo 1590.

Giov. Moro Cav. Bailo.

XIV

PERA, 28 APRILE 1590.

Stăruințele Porței de a se împăca cu Polonia, prin intermediul domnului moldovelesc său alt-fel, și vestea că Petru Cercel a fost sugrumat și aruncat în mare, pentru a mulțumi pe Mihnea-vodă, care trimisese cu acest scop vizirului 50,000 cechini.

Ibidem

Sereniss^o Principe.... Il desiderio di questi grandi si fa sempre maggiore di accomodarsi con Polacchi e perchè non abbiano occasione di moversi è stato ultimamente comandato al Beglierbei della Grecia non pur che stia quieto ma che procuri con il mezzo del Bogdano o per altra via

come a lui parerà, perchè con dignità del Gran Signore si venghi a questo accomodamento.... Pietro Vaivoda venuto quì con raccomandationi del Re di Francia morto per ottener il Principato di Valachia a richiesta del presente Principe, che perciò ha donato al Bassà cecchini 50 mila è finalmente stato fatto soffocare et poi gettare in mare. Et so che io scrissi già alla Serenità Vostra quando egli fu levato dalle sette torri dove era prigionie per condurlo in Rodi, che non averebbe potuto campar la vita.

Dalle Vigne di Pera, 28 aprile 1590.

Gio. Moro Cav. Bailo.

CATE-VA ACTE ROMĂNE INEDITE

DIN BIBLIOTECA BATHIANIANĂ DIN ALBA-JULIA

1631—1633

Comunicate de **B. P. Hasden.**

I.

1631. — Fără loc și lună.

Mateiū agă Brăncovenul și alți mai mulți «boiarii Țării Românești mari și micii», fugari în Transilvania, promit «jupânului Cristeș» 2000 galbeni unguresci «păintru care bine să au făgăduitu să ne facă cale să mergem în țara noastră și va «fi pre voia noastră să ne luom țara și să scótem Grecii și dușmanii noștri cari «aū spart casele nóstre.»

Codex authenticorum, t. I, p. 67.

Scrisam noi boiarii Țării Rumânești mari și micii însă anume Aslan vornicul și Gorgan spătariul și Mateiu aga și Dumitru Preda post căpitănul și Mihael clucerul și Barbul păh și Mihalcea post peste vătr (?) și Dumitrașco post și Ionașco post și Zachariia banul și Stroe post Adam banul și alți boiari toți și micii și marii acesta zapis al nostru ca să fie de mare credință la mâna jupânului Cristeș cum să avem ai daré ug 2000 păintru care bine să au făgăduitu să ne facă cale să mergem în țara noastră și va fi pre voia noastră să ne luom țara și să scotem Grecii și dușmanii noștri cari aū spart casele nostre, și să va da D-deū să ne

facă acestu bine ca să fie pre voia noastră ér noi să avem aí daré ré (*sic*) acești 2000 ug fără nici un cuvăint, ér să nu ne vá face acest bine noi să avem pace de cătră dumniialuí, și păintru credința pusunéam (*sic*) și pecețile, lét 7139.

Nota. — Pe hărtiá. Jos întipărite 13 peceți afumate. Pecetea lui Mateiu re-presentă un om ședënd în profil pe tron cu sabia în mână, pe vârful tronului o cruce, ér d'asupra : МАТЕЮ.

II.

Bucuresci, 11 august 1631.

Serisórea prin care boerii, remași în Țéra Romănescă, întrébă cu spaímă pe Cristofor Hirschel, capul municipalității din Brașov, dacă este adevérat și cu voia regimului transilvan, că din boierii fugari «va să pugóre Teodosie spătar cu «óste pre la tãrgul Jiului, ér ceia-l'alți pribégi Matei va să pugóre pre la Rucăr «cu óste, Gorgan pre Teléjnu cu alte oști» etc.

Ibidem, t. I, p. 72.

La al nostru cinstit și pré iubit și bun priéten și vecin de aprópe ju-pan Hrájlu Crăștov sudțu grad Brasevskomú, pohtim dela milostivul Dumneđeú bună viață și sănătate să dăruescă dumnetale, să verí cerca dumnéta și de a noastră sănătate har milostivului Dumneđeú pán pre acum sântem sănătoși, alta dăm știre dumnetale când au fost eri veneri avg 10 AN venitunéú cuvânt dela ómenii noștri den sus, dicând cum va să pugóre Teodosie spat cu óste pre la tãrgul Jiului, ér ceia-l'alți pribégi Matei va să pugóră pre la Rucăr cu óste, Gorgan pre Teléjnu cu alte oști, de care lucru numai ce stăm de ne mirăm și nu știm acesta lucru póte să fie cu știrea mării sale crai au nu éste, derep acéia pohtim pre dumnéta ca pre un priéten bun și ca pre un vecin bun, că dumnéta știí că am fost vecinătate bună cu dumnéta și săracii séú hrănit unií cu alalți cu vecinătate și cu bună pace, acum vedem că se améstică un lucru ca acesta, știí dumnéta că de va fi aceștií blăstămate de țări vre o nevoe și nouo și de va fi acesta lucru cu voia mării sale lu crai, știm că si dumnévoastră încá nu o puté fi nici un bine, că fiindu aici Schimnicéuș carele au prinsu scaunul, și déca au văđut un lucru ca acesta nu l'am maí putut ținé nici l'am maí putut opri, ce numai decát aú trimis ómenii lui la Cantemir la Tătari și la măriiá sa veziriul și la alți pași să le dea știre și să 'i por-nescă asupra lor, ce știm că nici un lucru bun nu va fi ca și de alte rân-

durî când seû făcut nişte lucruri ca acéstă, ce pohtim pre dumnéta ca pre un bun priéten, ca pre un vecin bun carele n'është dumnéta și néi fost pân acum, să ne dai știre dumnéta de tóte lucrurile și de tóte veștile ce vor fi dentr'aciia să vedem acesta lucru ce va fi, ca să putem ști dela dumnéta acest răspunsu să știm de tóte, noi încă vom sluji dumnétale cu dragoste, acéstă pohtim pre dumnéta и Бог te veseléscă о господи amin. pis u București avg 11 Дни vl. 7139.

† bunî priétenî ai dumnétale și vecinî de aprópe toți boiarii țărâi mari și micî.

(Din dos) : La al nostru cinstit și pré iubit și bun priéten și vecin de aprópe jupan Hrăjăl Craștov județul de întru cinstita cetatea Brașovului о господи РАДОВАТИСЕ.

III.

Iași, 18 august 1632.

Domnul moldovenesc Alexandru Iliș serie lui Mateiû agă Brâncovénul și celor-
laltî boerî, trimiși în Ardél ca să obțină dela Georgiû Rakotzi permisiunea de a strămuta în Moldova pe «toți Rumâniî de în țara Ardélului», că pe câți Româniî vor voi să se strămute, «să'i tréceți muntele în țară, ér ce ați tocmit cu dânșii cu Rumâniî pre voe le va hi».

Ibidem, t. 1, p. 63.

Ioan Alexandru Iliș voevoda etc. пишем господствоми колѣром господствами вѣрним Матею ага и Тодосіе спхт и дрѣгим колѣром иже ест в Ярдѣкская земли. много живот и здравіе крпннож с люковіе вздцлаем господствоти.

Cătră acéstă dăm știre dumnilorvóstre că am înțeles domnia mea cum ați seos o carte dela măria sa dela craiu ca să scóteți toți rumâniî de în țara Ardélului să margă în țară, pentru acé de vréme ce veți vedé cartea domniei méle, ér dumnévóstră să aveți fórte a nevoi tare să'i tréceți muntele în țară, ér ce ați tocmit cu dânșii cu rumâniî pre voe le va hi, și dumnévóstră érași deosebi veți avé milă și socotintă dela domnia mea, pentru slujba céti făcut; însă déca'i veți tréce pre dânșii ér dumnévóstră să nu tréceți muntele pre acolo, ci să veniți pre aicé pre la domnia mea, cum v'am și mai dat invățătură cu scrisórea domniei méle. То-
лико вам пишет и здравствните амин оу Ias lét 7140 av. 18.

(Subseris) Ion Alexandru Voevoda.

Din dos sigilul domnesc mic, fórte artistic, și adresa : Болѣром гвами
Матею Бранкованга ага и Тодосіе спхтар и инних колѣри влахи иж сѣт
в Ярдѣаскаа земли много здравіе.

IV.

Fără loc, 20 maii 1633.

Mihu spătar din Țera Romănescă rógă pe Georgiū Rakotzi a nu'ї secuestra nesce vite pentru baniї ce au fost făgăduit boerii când se aflaū refugiți în Transilvania, trimițendu'ї tot-o-dată în dar un cal, căci «înțeles'am den gura lu Cadaș «Mihaiu când ai tremes măria ta pre Pătru Mihalcea aici în țară să cunpere «caї pre séma măriei tale, ér noi viind dela Moldova ne-am tãmpinat cu dinsul «la Focșani, ce au vëdut și la noi un cal și au đis că'ї place să'l cunpere pre «séma măriei tale.»

Ibidem t. I, p. 79.

Cinstitul și prëluminatul creștin și craї a tótă țara Ardélului și o parte din țara de sus i șpan mare Săcuilor.

Pré milostive și luminate craї, multă închinăciune și sănătate să pri-mești măria ta dela o mai mică slugă a măriei tale, alta milostive dómne înțelesam den gura lu Cadaș Mihaiu când ai tremes măria ta pre Pătru Mihalcea aici în țară să cunpere caї pre séma măriei tale, ér noi viind dela Moldova nem (*sic*) tãmpinat cu dinsul la Focșani, ce au vëdut și (la) noi un cal și au đis că 'ї place să'l cunpere pre séma măriei tale, ér eū alt cuvânt n'am grăit numai am grăit cătră el de va plăcé măriei tale acest cal mie nu'mi trebuește să'l vând, ce'l voiu treméte eū insumi la măria ta, atăta am grăit, ér el să va fi grăit alte cuvinte cătră măria ta, den capul lui au grăit făr de lucru, că eū sint ca o slugă mai mică a măriei tale, ce cap aș ave eū să grăesc alte cuvinte, ce eū acum am tremes calul la măria ta, ce nu știū plăce-va măriei tale au ba, pre locurile nóstre fórte au fost cal bun, alta am înțeles ér den gura lu Cadaș Mihaiu cum ai scris măria ta cărți la Pașa și la domnu nostru pãntu noi, ce mulțemim măriei tale ca unū domn milostiv căce ai arătat măria ta milă spre capetele nóstre, alta milostive dómne auđind noi din bătrãni și știund și noi de când nem pomenit cine au avut nevoie în céstă țară a nóstră și au scăpat în țara măriei tale, toți au avut pace și odihnă bună, într'a-céfa știund și noi lucru ca acela, deca néū ajuns vréme de nevoie treme-

sunem fãmeile și coconii cu marhã cu tot sã scãpãm supt pãla mãriei tale, și eram și noi vietori, decî marha saũ oprit pentru cel zapis al boerilor de datorie ce este la mãria ta, ce mã rog mãriei tale ca unui domnu milostivu sã nu te îndurî mãria ta nici de sãrãcia mea sã hiũ numai eũ prãdat pãntu acei banî, ce tremete mãria ta un om al mãriei tale cu zapisul sã ne apuce pre toți boerii cãți sãntem în zapis sã plãtim acei banî, mie încã cãtumi va face partea mea o voi da, sã nu sãrãcesc numai eũ în zilele mãriei tale, cã eũ fãr porunca mãriei tale și fãr omul mãriei tale nu sãnt harnic a apucaré pre nimené, acésta daũ în știre mãriei tale, sã fiĩ mãria ta sãnãtos. pis mai 20 АНН 7141.

Eũ mai micã sluga dumitale Miho spat.

(Din dos) : Cinstitul și prẽluminatul crestin crai a tãtã țara Ardélului și o parte den țara de sus și șpan mare Sãcuilor.

Nota : Dela același Mihu spãtar, t. 1, p. 74, din 9 ianuariũ 1633, se aflã o altã epistolã cãtrã Racoți, tot în cestiunea «marhãi» sechestrate «pãntu banii carei «aĩ fost fãgãdui boerii cãnd am fost în țarã mãriei tale», plãngẽndu-se tot o datã cã «alalte cãte am avut leãu luat ómenii miei tóte și leãu dus la Mathei vodã, numai haĩne și argint mai mult de 5000 de galbeni».

V

Constantinopole, 17 aprile 1633.

Pretendintele Nėgu-vodã, petrecẽnd în Constantinopole și dãndu-și titlul de «fiũ al reposatului Basarab vodã», atestã cã a primit dela Ungurul Paul Kiristis 1000 galbeni, pe cari se îndatorézã a'ĩ înapoia «de'mi va da Dumneđeu sã iaũ domnia în țara Moldovei.»

Ibidem t. 1, p. 77.

Ion Nėgul vovoda **СЗН ПОКОИНАГО** Bãsãrab vovoda, scrisam acest al meũ zapis le mãnu (*sic*) jupãnului Kiristiș Pal, cum sã se știe c'am luat dela dumnelui banî gata o mie de galbeni de mi-aũ fost de cheltuélã aice în Țarigrad, ci de'mi va da Dumneđeu sã iaũ domnia în țara Moldovei sã aĩbu a-i da fãrã nici un cuvãntu, acésta mãrturisescu cu acest zapis al meũ și de credința pusam și pecetea mea, pis u Constantinopoli pis mța ap 17 vlt 7141.

Ion Nėgul vovoda.

Nota. Autograf pe hãrtiã. Pecetea cu vulturul muntenese și cu inscripțiunea : **ІСО НЕГЪЛ ВОВ СЪНЪ БЪЗСАРАБЪ ВОВ.**

În aceeași colecțiune, t. 1, p. 71, se află un alt autograf dela același Négu-vodă din Constantinople, fără an, septembrie 15, în care scrie lui Racoți că : «înțelesam «cum aū avut Mateiū voevod cértă și vrajbă cu Lupul voevod, decī așa să știe mă-
«ria dumitale că cum va veni împăratul prentu cértă lor pre amendoī vor să'ī ma-
«zăléscă, decī după acēia mă rog măriei tale cu fața pân la verdele pământu să nu
«fiū uītat de măria dumnitale, ce scrie dumnéta» etc.—Tot acolo, p. 73, a treia epi-
stolă dela același din Constantinople, fără an, 29 septembrie, către Racoți, rugându-
se «érăși cu fața pân la verdele pământu» în aceeași afacere.

RECENSIUNI.

A. CIHAC :

**Despre câte-va cuvinte din Rabelais, în Convorbiri literare, 1876, 1 a-
prile, pag. 26—32.**

Provocat de un articol al d-luī V. Alexandri, publicat în *Convorbiri* pe Februa-
riū, în care ilustrul poet se încercase a face lingvistică într'un mod fôrte stân-
gaciū, d. Cihac compară în tôte limbile romanice un șir de cuvinte din Rabelais,
«uītate astăđi în Francia, dar usitate la noi cu propriul lor înțeles.»

Cu Diez, cu Littré, cu Scheler, cu Grandgagnage și alți căți-va în mână, o ase-
menea comparațiune era tot ce pote fi măi ușor.

D. Cihac cade însă în grave retăcirī, de câte ori ese din sfera cea comodă a filo-
logiei comparative curat romanice, azardând câte o excursiune pe alte terenuri lin-
guistice, pentru cari nu posedă d'o cam dată nici o preparațiune sciințifică.

Astfel la pag. 29 d-sa ne asigură, că «cuvintul român *a se sclefa*, *a se sclefi*
«(a se despica), *scléfă* (o despicătură de lemn după Lexiconul de Buda), vine dela sla-
«vul *stipati*, *stepati* (a despica).»

Ar fi trebuit măi întâiū să probeze, măcar prin o singură analogiă, posibilitatea
trecerii grupului slav *st* în *scl* la Români sau în vre-o altă limbă.

La pag. 30 d. Cihac declară, că verbul nostru *mormăi* n'are a face cu vechiul
frances *marmorner*, ci «vine dela slavul *mermnriati*».

De ce însă n'are a face cu unul? de ce vine dela cel-l'alt? d-sa nu ni-o spune.

La pag. 31 d. Cihac confundă pe latinul *vitricus*, al nostru *vitreg*, cu albane-
sul *vieher* contras *vierr* «socru».

Albanesul *vieher* «socru» este de aceeași provenință cu greul *ἐξορός* «socru»,
slaviceul *svekrū* «socru», sanscritul *svaçura* etc., cuvinte identice cu latinul *socer*
și fără nici o umbră de legătură cu latinul *vitricus*.

Și de astă dată vom repeta dară consiliul, pe care l'am măi dat d-luī Cihac cu
o altă ocaziune : ori de a se mărgini strictamente în cercul limbilor neo-latine,
unde din dece casuri va putē să nemeréscă opt, ori să se familiarizeze măi întâiū
cu fonologia celor-l'alte limbī, căci altmintrea se expune, ca pînă acum, a colinda
din eresiă în eresiă.

H.

ALFRED LUDWIG :

Die Nachrichten des Rig und Atharvaveda über Geographie, Geschichte, Verfassung des alten Indien. Prag, 1875, in-4, pag. 58, II.

Die philosophischen und religiösen Anschauungen des Veda, in ihrer Entwicklung. Prag, 1875, in-8, pag. IV, 58.

Imnurile vedice sînt cel mai antic monument literar al familiei ario-europene.

Scrise într'o limbă sanscrită de tot arhaică, a trebuit să trecă mult timp până ce, grație muncii succesive a celor mai iluștri indianiști, Rosen, Aufrecht, Weber, Regnier, Max Müller, Benfey, Muir etc., începînd abia de pe la 1830, ele au devenit din ce în ce mai înțelese.

Lucrînd la o traducțiune germană a Rig-vedei, care se consideră ca partea cea mai veche din colecțiunea vedică, profesorul Ludwig dela Praga publică d'o cam dată, ca un fel de prolegomene, două tractate foarte interesante.

Cel d'întăiu extrage din Veda tot ce se pare a arunca o rață de lumină asupra geografiei, istoriei și organizațiunii primitive a Indiei; cel-l'alt — tot ce se referă la ideile filosofice și religiöse.

Sîntem încantați că d. Ludwig nu este stăpănit de acea predilecțiune exclusivă pentru Rig-veda, care se observă la generalitatea indianiștilor, ci acórdă nu mai puțin un loc de onoare Atharva-vedei, acest prețios «cod de descântece» al umanității în copilărie.

Deși Roth a constatat de-mult marea importanță a Atharva-vedei¹ și deși Whitney nu se sfiesce a o numi «cea mai însemnată din cele patru Vede»², până astă-dîi totuși ea a rămas mai tot-d'a-una în coddă și, publicată numai în text, nu s'a învrednicit d'o cam dată ca cineva s'o traducă.

În acest mod, orî-ce nou extract din Atharva-veda are un interes special pentru toți acei ce n'o pot consulta în original.

Generalmente d. Ludwig se mărginește a expune asupra fie-cării cestuiunî un șir de fapte în modul cel mai sobru, trăgînd apoi din gruparea lor conclusiunea cea imediată, astfel că polemica nu se pôte acăța decăt numai d'ora de interpretațiunea cuvintelor; dar tocmai acesta este sarcina cea mai de căpeteniă în privința unui document atăt de obscur și adesea atăt de euvoc ca Veda.

Pentru a înlesni verificarea, autorul ar fi făcut bine de a da pretutindenî textul sanscrit alături cu traducerea.

În primul din cele două opusculi, d. Ludwig desbate: epoca când s'a compus Veda; numirile orașelor și fluviilor vedice; poporele menționate acolo și relațiunile între ele, înainte și după stabilirea Indilor în patria lor actuală; poporațiunea pri-

(¹) Roth, *Ueber den Atharva Veda*, Programm, Tübingen, 1856, in-4.

(²) Whitney, *Oriental and linguistic studies*, New York, 1873, in-8, p. 3.

mordială ne-arică a Indiei; divisiunea în caste; ierarchia sacerdotală; întrunirile religioase și politice etc.

Ultimul capitol compară în două-trei cuvinte statul elenic din Omer cu statul indie din Veda.

Cel-l'alt opuscol, după ce ne dă o caracteristică generală a literaturii vedice în fond și 'n formă, definește apoi lumea, umanitatea, adevărul, existența, destinul, creațiunea etc. și termină prin analiza mitologiei indiane în fașa cea mai depărtată, trimițând însă în această privință pe lectorul cel setos de mai multe amărune la remarcabila scriere a profesorului Angelo de Gubernatis : *Lecture sopra la mitologia vedica*, despre care noi ne rezervăm dreptul de a vorbi când-va mai pe larg.

Numai în pré-puține locuri, d. Ludwig ese din planul seú strictamente monografic, căutând câte o comparațiune afară din lumea vedică.

Așa, de exemplu, vorbind despre existența ateilor în epoca cea mai immemorială din istoria Indiei, observă un fenomen identic la vechii Normanđi, cari de asemenea aveau *gudlausir menn*, «ómení fără Dumneđeu».

D. Ludwig resumă astfel lucrările tuturor predecesorilor seí asupra diverselor elemente politice și filosofice ale Vedei, le coordonează cu mult tact, une-orí le rectifică și le completează.

Pentru a măsura tótă distanța, pe care a percurs'o exegesa vedică de când sciința europeană și-a apropiat tesaurile literare ale anticei Indii, n'are cine-va decât a pune aceste două tractate față 'n față cu monografiile analoge ale nemuritorului Colbrooke de pe la începutul secolului.

Atunci geniul pipăia în întunerec; astăđi lumina permite orí-cuí de a vedé împregiur atât de multe, încât se teme cine-va de a nu se zăpăci din cauza bogăției impresiunilor.

H.

JOHN BEAMES :

A comparative grammar of the modern aryan languages of India : to wit hindi, panjabi, sindhi, gujarati, marathi, oriya and bangali.

Vol. I : *On sounds*, London, 1872, în-8, pag. XVI, 360.

Vol. II : *The noun and pronoun*, London, 1875, în-8, pag. XII, 348.

Alături cu studiile asupra Vedei, acest punct de plecare în linguistica indică, este foarte instructiv de a urmări lucrările orientaliștilor contimporani asupra dialectelor moderne ale Indiei, cari forméază ultima verigă a unui lanț ce se începe într'o epocă de peste două mii de ani înainte de Crist.

D. Beames, profesor la Universitatea din Calcutta, a întreprins o vastă gramatică comparativă a celor șapte principale limbi ario-europée ce se vorbesc actualmente în India : hindi, panjábí, sindhí, gujarátí, maráthí, oriya și bangálí, pe

carî le comparase deja unele cu altele, dar numai în trecăt, profesorul vienez Friedrich Müller. ¹

Tóte aceste dialecte se referă între ele și cătră forma cea vorbită a sanscritei întocmai ca cele romanice de astăzi între ele și cătră forma cea vorbită a latinei; dic «cătră forma cea vorbită», căci clasică sanscrită și clasică latină — cată să n'o uităm nici o dată — sînt doă limbi literare, ér nu poporane.

D. Beames observă cu mult spirit (I, 26), că până și cei de'ntăiu scriitori vulgari indiani și romani ai fost doi poeți aprópe din același timp : C'and-Bardai și Dante, ambii din secolul XIII.

Din cele șapte limbi de mai sus, numai cea sindhî, întru cătne aducem a-minte, a fost supusă pînă acum unei analize adevărat științifice în doă excelente studii ale profesorului Trumpp. ²

Meritul primei lucrări analóge pentru totalitatea dialectelor indice, aparține d-lui Beames, care posedă avantajul de a cunoște nu numai filologicesce, ci chiar de a vorbi patru din ele : panjâbî, hindî, bangâlî și oriya, învățate prin o ședere de peste doi-spre-zece ani în India.

Opera sa va cuprinde patru tomuri, din cari însă au apărut la lumină d'o cam dată numai doă, separate unul de altul prin interval de trei ani.

Primul volum conține «Fonetica»; cel-l'alt — «Numele și pronumele».

Este de regretat, că d. Beames pune pretutindenî cu caractere dêvanâgari nu numai cuvintele sanscrite, dar și pe cele dialectice, fără a însoți acestea din urmă de o transcripțiune latină, ceia-ce încurecă fórté mult pe lector.

In adevăr, precum o spune el însuși (I, 68), o vorbă scrisă în același mod se citește în sanscrita *bála* și în hindî *bâl*, în sanscrita *kara* și în bangâlî *koro* etc., astfel că cititorul, deprins cu sanscrita, cu care trebui să fie familiar orî-ce linguist, se vede la tot pasul tentat, din cauza identității de ortografie, a înlocui pronunția vulgară prin cea clasică, pe când interesul științific este, din contra, tocmai de a cunoște pe cea de'ntăiu.

D. Beames începe printr'o lungă întroducere (I, 1—123), unde caracteriséză pe fie-care din cele șapte limbi, desbate elementele lor constitutive arice și ne-arice, întră în mai multe amărunte asupra alfabetelor și literaturilor respective, tóte acestea însoțite de observațiuni fine și ingenioase.

In partea fonologică sînt analizate schimbările vocalelor, schimbările consónelor și schimbările grupurilor consonantice, justificându-se fie-care tranșițiune prin mai multe exemple.

D. Beames este însă departe de a fi constatat tóte schimbările.

Lacunele vor trebui completate de acum înainte.

Astfel, de pildă, d. Beames dicé (I, 209), că guturalele, afară de trecerea

(¹) *Reise der österreichischen Fregatte Novara. Linguistischer Theil.* Wien, 1865, in-8, p. 109 și urm.—D. Beames se pare a nu cunoște această lucrare.

(²) *Das Sindhî im Vergleich zum Prakrit und den andern neueren Dialecten Sanskritischen Ursprungs,* in *Zeitschr. d. deut. morgenländ. Gesellschaft*, t. 15, p. 690—752, t. 16, p. 127—214.

lor în palatale corespondinți, nu sînt expuse la schimbări decît în grupul consonantic *kṣ*.

Ei bine, sanscritul *yugala* «păreche» devine în marâthî *jvalla* «gemen».

Ore acesta nu este schimbarea lui *g* între vocale în *v*? pôte însă, cel puțin în cazul de față, prin acomodățiune cu vocala labială *u*, care preferă pe consóna labială *v*.

Orî-cum să fie, asemeni transițiunii merită a fi notate.

Un fapt fôrte prețios sub raportul vocalismului, pe care l' aflăm acum pentru prima ôră, este trecerea la Indî a lui *a* în *ā*, adecă în vocală obscură, prin perderea accentului, *ī n t o c m a ī* ca în limba română. ¹

Din nenorocire, d. Beames trece cu pré-multă ușurință asupra acestui «*ā* mobil» al Indilor, care constituă un fenomen vocalic demn de a fi cercetat cît se pôte mai de aprôpe.

Etimologiile autorului sînt generalmente fôrte corecte.

Una din ele a atras o deosebită atențiune din parte-ne din cauza unei curioase coincidințe.

În dialectul hindî hoțul se chiamă *dākā*.

D. Beames derivă acest cuvînt din verbul *dāknā* «a striga», dîcînd că (II, 36): «hoții tot-d'a-una chiuese năvălînd asupra unui sat pe care voesc a'l prăda».

Tot așa noi ne-am încercat altă dată, fără a cunôsce analogia indică, a demonstra că vorba noastră *hoț* este o simplă formațiune onomatopoetică din exclamațiunea «ho! ho!» ²

În volumul II, prin care se începe morfologia limbilor indice, d. Beames studiază tema, genul, declinațiunea și pronumele.

Intr'unul din ultimii paragrafi (II, 344—46), el examină pronumele la Țigani, regretând însă că nu cunôsce dialectul lor decît după lucrările lui Paspati și Miklosich.

Cestiunea sufixelor este tractată măiestresce; măi cu deosebire sufixul *ka*, unul din cele măi caracteristice în tôte limbile de ramura indo-persică.

Linguistul nu pôte decît să aștepte cu cea măi viuă nerăbdare cele-l'alte doă tomuri din opera d-lui Beames.

Orî-cine se ocupă de studie filologice comparative, trebui s'o aibă pe mesă.

Crescut în scôla lui Bopp, d. Beames unesce cu metodismul german acea originalitate de vederi, acea independință de cugetare, prin care se distinge atăt de eminamente națiunea englesă.

Ar fi de dorit însă ca autorul, care este fôrte în curentul sciinței în sfera limbilor indice, să se familiarizeze pe un alt teren cu admirabilele lucrări ale lui Corssen și Johannes Schmidt, ceia-ce i-ar permite, prin aplicarea aceleiași procedure, a aprecia cu măi multă pătrundere influința consónelor asupra vocalismului, singura parte de tot slabă în cartea d-lui Beames.

(¹) Beames, t. I, p. 147: «Long *a* becomes short *a*, primarily in unaccented syllables...»—Ibid., p. 167: «Short *a*... having always the same value as our English *u* in *but*.»

(²) Hasdeu, *Istoriă critică*, ed. 2, t. I, p. 294—96.

Astfel, bună oră, el nu reușește a explica în dialectele moderne ale Indiei aparițiunea neorganică a vocalei între două consóne (I, § 45), de exemplu în *tirî* «femeiă» alături cu sanscritul *strî*, *mlâna* «veșted» lângă *mlâna* etc.

Afinitatea electivă vocalo-consonantică este porțiunea cea mai grea, fiind cea mai nouă, dar tot-o-dată și cea mai importantă în patologia fonetică.

H.

NOTIȚĂ

D. A. Xenopolu din Iași ne trimite mai multe crisoave vechi ale Domnilor Moldovei, în limba slavică, pe cari le vom utiliza chiar în numărul viitor.

A V I S

Numerul de față este cel din urmă ce se dă în compensațiune d-lor abonați la «Principie de filologia comparativă».

Acei dintre d-lor cari vor dori a primi fôia și pe viitor, sînt rugați a trimite prețul abonamentului, socotit de la Aprilie 1876 până la Ianuariu 1877, anume **15 Lei noi**.

Cu același ocașiune li se vor da, la cea de'ntăiu cerere, numerii din trecut, pe cari nu vor fi primit din vina administrațiunii saú a postei.

Redacțiunea.

Mai mulți domni ne adreséză reclamațiunii în privința «Revistei literare și științifice.»

Ne credem datori a declara o dată pentru tot-d'a-una, că «Revista literară și științifică» nu este proprietatea noastră și nu ne privesce în partea ei materială.

Vom primi însă și ne vom grăbi a satisface orî-ce reclamațiune relativă la «Columna lui Traian».

